

JOLITA LIŠKEVIČIENĖ

Didikas Mikalojus Kristupas Chaleckis ir jo literatūrinis palikimas

ANOTACIJA. Šio straipsnio tikslas – supažindinti Lietuvos skaitytojus su mažai žinomu ir dar menkai tyrinētu didiko Mikalojaus Kristupo Chaleckio (apie 1589–1653) raštijos palikimu. Straipsnyje ne tik trumpai aptariami jo literatūros kūriniai, bet ir pateikiamas jų tyrinėjimams itin svarbus kontekstas. Siekiama plačiau aprašyti paties asmens biografiją, kilmę, giminę, fundacijas, taip išryškinant pačią asmenybę ir raštijos palikimą. Straipsnyje taip pat pristatomi kiti su aptariamu didiku ar jo kūriniais susiję asmenys, svarstoma kūrinių, sujungusių literatūrą ir dailę, vieta senosios Lietuvos literatūros ir dailės istorijos kontekste.¹

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Mikalojus Kristupas Chaleckis, Mikołaj Krzysztof Chalecki, XVII a. pirmosios pusės LDK literatūra (lotynų k.), XVII a. pirmosios pusės LDK literatūra (lenkų k.), devocinė literatūra, emblema, Loreto Švč. Mergelė Marija.

Kalbėti apie LDK kalavijininko Mikalojaus Kristupo Chaleckio (apie 1589–1653) literatūrinį palikimą skatina palyginti menkas jo kūrinių žinomumas ir tai, kad jo kūryba nebuvo įtraukta į Lietuvos², taip pat ir Lenkijos literatūros istoriją³. Galima sakyti, tik paskutiniųjų dviejų dešimtmečių tyrimai išskėlė

¹ Straipsnis parengtas pagal LMT remiamą mokslininkų grupių projektą „Mikalojaus Kristupo Chaleckio tikėjimo išpažinimo alegorijos ir emblemos“, sut. Nr. MIP-035/2015.

² *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Feodalizmo epocha*, red. Kostas Korsakas, Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957; *Lietuvių literatūros istorija*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1979; Eugenija Ulčinaitytė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

³ Czesław Hernas, *Barok, (Wielka Historia Literatury Polskiej)*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.

ši asmenį į literatūros akiratį⁴, įtraukė į dailės tyrimų lauką⁵. Bibliografijoje⁶ fiksuojami iš viso septyni jo išlikę kūriniai, čia pateikiami chronologiškai:

1. Compendium Rhetoricorum Simonis Cavlerii Belgae praeceptoris sui confecit nobilis adolescens Christophorus de Chalez Chalecki Polonus, et diggesit in duos illustrium Tabularum libellos. Parisiis, excudebat Dionisius Langlois. 1605. – 21 p., 8^o.
2. AD ILLUSTRUM, AC || MAGNIFICVM DOMINVM, D. PE= || TRVM DE VVIESIOLOVV VVIESIOLVVSKY, || Marschalcum Curiae S[acr]ae R[egi]ae M[aiestat]is, M. D. L. || &c. &c. Dominum singulari obser- || vantia colendum. [...]. Christophorus de Chalez Chalecky; PANEGYRICVS || ILLUSTRISSIMI, PE=|| RENNISQVE MEMORIAE VIRI, D. D. || IOANNIS DE ZAMOSCIE ZAMOSCII, || Supremi Cancellarij Regni Poloniae, atque exer- || cituum Ducis generalis vitam, resqve gestas || succincte complectens. [Kolofone:] Parisiis, Anno Domini 1606. – [18] p., 4^o.⁸
3. ALLEGORIAE || sive Sinthemata per quae || Amor Creatus cum amato supernaturali Symbolizant, || et in vnum velut aquae duae confluunt, || Ex Musaeo NICOLAI CHRISTOPHORI CHALETZKI De CHALETZ, || Gladiferi Magni Ducatus Lituaniae, || Wolkinien. Leponen. &c. Capitanei. || A. D. EXERCEBOR In Mandatis tuis, Ps. 118. [1618], || Vilnae: Ex Typographeo Leonis Mamonicz. – [80] p., 8^o. Estr. XIV, 140.⁹

⁴ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 197–201; Janusz Pelc, *Słowo i obraz: na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków: Universitas, 2002, p. 182, 190.

⁵ Jolita Liškevičienė, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus leidinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 49–50, 56–59.

⁶ Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, d. 3: *Stolecie XV–XVIII w układzie abecadłowym*, t. 3 (XIV), Kraków: Druk Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1896, p. 140–141; *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998, p. 40; *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 62–63.

⁷ Tai buvo trečiasis Simono Kaulerio retorikos leidimas, visas jo tekstas anksčiau jau buvo pasirodęs Paryžiuje 1594 m., antrasis leidimas – 1600 m.

⁸ Saugoma Jogailos universiteto bibliotekoje, prieiga internete: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=283245&from=publication> [žiūrėta: 2015-11-16].

⁹ Saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokovoje (Cim. 201 adl., def.), Ukrainos Mokslų akademijos bibliotekoje Lvove ir Varšuvos provincijos kapucinų bibliotekoje Nove

4. ALLEGORIAE, || Albo || Kwiećia modł || gorących wynálezione || dla unu-
rzenia dusze w || Bogu. w WILNIE. || w Drukárni Leoná Mamoniczá. || Roku
Pańského. 1618. – [80] p., 8°. ¹⁰
5. BINARIVS || CHALECIANVS || SIVE || DVO MANIPVLI || LILIORUM: VOTI,
|| SACRATIQU[UE]; SANCTISSIMAE || PVERPERAE DEI. || Videlicet: || MA-
NIPVLVS, IN ABBYSO DEI || SUPERNATVRALIS EXCELLENTIAE MARIAE. ||
Alter: || MANIPVLVS, IN APRICO. || NATURALIS, AC MORALIS PERFECTIO-
NIS || MARIAE. Vilnae, || In Officina Typographica Patrum Basilianorum || ad
Edem SS. TRINITATIS, A. D. 1642. – [16], 55, 56–112 p., 4°. ¹¹
6. RHETORICORVM || SIMONIS CAVLERII || LIBRI QVINQVE. || *EDITIO VL-*
TIMA, || Præceptis auctior, & exemplis illustrior, || Accessit in fine || *Epito-*
me Iuuenis Poloni Christophori || *de Chalez Chalecki*. || Primum PARISIIS
Anno M. DCV. || Deinde CRACOVIÆ in Officina Francisci Cæsa-|| rij. Anno
D. 1648. – [8], 564 p., [Index capitum, 3].
7. COMPENDIVM || RHETORICORVM || SIMONIS CAVLERII || Belgæ
Præceptoris sui. || Quod || Confecit Nobilis Adolenscens || CHRISTOPHORVS
DE CHALECZ || CHALECKI POLONVS. || & digessit in duos breues || libellos.
|| CRACOVIÆ, || In Officina Francisci Cesarij, Anno D. 1647. – 38 p., 8°.

Mūsų dėmesio centre – du Vilniuje išleisti Chaleckio kūriniai: *Allegoriae, sive Synthemata*, lenkiškasis variantas *Allegoriae, albo Kwiećia modł gorących*, (toliau – *Alegorijos*¹²) ir *Binarius Chalecianus, sive duo manipuli liliorum*,

Meste prie Pilicos. Žr. XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 62.

¹⁰ Saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje (III 15155); Jogailos universiteto bibliotekoje Krokuvoje (311.119), Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje (Cim. 202 adl.). Žr. XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: Kontrolinis sąrašas, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998, p. 42.

¹¹ Šios knygos egzempliorių yra išlikę nemažai Lietuvoje (Vilniaus universiteto bibliotekoje (III 11564), Raseinių bibliotekoje, Lietuvos literatūros ir tautosakos institute; Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje), prieiga internete: http://www.europeana.eu/portal/record/2021803/recordDescription_LNB_C1B0000916196.html [žiūrėta: 2015-10-15] ir Lenkijoje. Žr. XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, p. 62–63. Ši knyga dažnai būdavo bažnyčių ir vienuolynų bibliotekose, pavyzdžiui, Salantų bažnyčioje. Žr. Vaida Kamuntavičienė, „Žemaičių vyskupijos parapijų bibliotekos 1675–1677 m.“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 19, Vilnius, 2005, p. 307–324.

¹² Šios knygos lietuviškas pavadinimas „Alegorijos, arba karštų maldų žiedai“ literatūroje įtvirtintas iš lenkiško knygos varianto. Lotyniškas knygos pavadinimas kiek skiriasi nuo

(toliau vadinsime *Chaleckio dvinaris*). Šiame straipsnyje išsamiau neanalizuosime pačių kūrinių, daugiau dėmesio skirsime jų atsiradimo aplinkybėms, su jais susijusiems asmenims ar jų atsiradimo kontekstui. Itin svarbu, kad šie kūriniai leisti Vilniuje, dviejose skirtingose Vilniaus miesto spaustuvėse. *Alegorijos* lotynų ir lenkų kalbomis išspausdintos Leono Mamoničiaus spaustuvėje 1618 m., leidinį puošia 24 medžio raižinio iliustracijos. *Chaleckio dvinaris* atspausstas Vilniaus tėvų bazilijonų Švč. Trejybės spaustuvėje 1642 m. lotynų kalba, turi 24 vario raižinio iliustracijas (emblemas) ir antraštinio lapo iliustraciją.

Apie Chaleckį rašyta mažai, reikšmingiausias šaltinis, kuriame daug dėmesio skirta šio didiko biografijai, – pranciškono, teologijos daktaro Mikalojaus Antano Galeckio¹³ didiko mirties proga parašyta panegirika¹⁴, išleista iškart po jo mirties 1654 m. Išsamią ir plačiai cituojamą šio didiko biografiją pateikia lenkų mokslis-

lenkiško, tad ir lietuviškai skambėtų kiek kitaip, todėl pravartu būtų šį leidinį vadinti kiek trumpesne forma – „Alegorijos“.

¹³ Mikalojus Antanas Galeckis gimė Palenkės didikų šeimoje apie 1620 m., mirė Drohičine po 1682 m. Tapęs pranciškonu konventualu studijavo Zamosčiaus akademijoje, parašė ir apgynė daktaro disertaciją Jono Dunso Škoto teologijos tema „Assertiones theologicae de fruicione ad mentem Subtillissimi Doctoris Joannis Duns Scoti“ (Zamostii, 1642), vėliau Italijoje įgijo dar Šventojo Rašto daktaro laipsnį. Grįžęs iš Italijos, pasakė pamokslą Mikalojaus Kristupo Chaleckio laidotuvių proga Valkininkuose, jį publikavo. 1654 m. buvo paskirtas Vilniaus pranciškonų gvardijonu. Maskvėnų įsiveržimo metu su visomis vienuolyno brangenybėmis pasitraukė į Drohičiną, 1658–1661 m. buvo Lietuvos ir Rusijos pranciškonų konventualų provincijolu, vėliau ėjo gvardijono pareigas, vadovavo Pinsko kapitulai. Biografiniai duomenys pateikti pagal: Saulius Bytautas, „Jono Dunso Škoto mokytojų įtaka lietuvių pranciškonų teologinės minties raidai“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. XXVII: *Krikščioniškosios tradicijos raiška viduramžių-Naujųjų laikų kasdienybės kultūroje: Europietiški ir lietuviški puslapiai*, Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2013, p. 23–35, prieiga internete: <http://www.dx.doi.org/10.15181/ahuk.v27i0.895> [žiūrėta 2015-11-14].

¹⁴ STRZALA || WIECZNEY SZCZESLIWOSCI || KRESU DOPEDZAIACA || w Wybornym biegu pobożnego życia || Jaśnie Wielmożnego Jego Mości Pana || P. MIKOŁAJA KRZY= || SZTOFA z Chalca CHALECKIEGO || Woiewody Nowogrodzkiego, Wolkinickiego || Lepuńskiego etc. Starosty, podobieństwem iego || Herbowney Habdankowey wystawiona w Ka- || zaniu Pogrzebowym dnia 11. Września || Roku 1653. || w Cudownym Loretańskim Wolkinickim Pan= || ny Naświętszey Domeczku od niego fundowanym || y Zakonowi Bracicy S. FRANCISZKA || Conventualium oddanym. || Przez || Wielebnego Oycy MIKOLAYA ANTONIEGO || IUNOSZA GALECKIEGO Doktora Pisma S. || Regenta y Kaznodzieię Ordinarjusza || Holszańskiego tegoż Zakonu. || Za dozwoleciem Pasterskim Jaśnie Wielmoż= || nego Jego Mści X. Biskupa Wileńskiego y Prze- || łożonych Zakonnych / do Druku podana. || W Wilnie: W Drukarni OO. Basilianow S. Troycy, 1654.

ninkas Oskaras Haleckis¹⁵, kuris nemažai savo tyrimų skyrė Chaleckių giminės istorijai ir biografijoms, nes laikė save šios giminės palikuonimi. Vieną naujausių tyrimų apie Chaleckio gyvenimą ir kūrybą pristato Ščecino universiteto filologai, kurie pateikia išsamią Chaleckio knygos *Compendium Rhetoricorum* (Krokuva, 1647) analizę, pabrėžia jos įtaką XVII a. Lenkijos ir Lietuvos retorikos raidai¹⁶.

Mikalojus Kristupas Chaleckis gimė apie 1589 m., matyt, Vilniuje. Tuo metu jo tėvas – Dmitrijus Chaleckis (apie 1550–1598) – ėjo aukštas LDK valstybės pareigas. Savo valstybinę karjerą jis pradėjo kaip karaliaus Stepono Batoro dvariškis, nuo 1584 m. buvo LDK didysis ginklininkas¹⁷. Vėliau išrinktas pasiuntiniu nuo LDK į elekcinį seimą, o po Zigmanto Vazos karūnavimo buvo paskirtas dvaro pažiudininkiu, 1588 m. dvaro išdininku, nuo 1590 m. ėjo ir LDK išdininko pareigas¹⁸. Jo herbinis ženklas buvo iškaltas Vilniaus monetų kalykloje 1590–1592 m. išleistuose šilinguose ir 1590–1598 m. trečiokuose¹⁹. Vadinasi, jis nuolat gyveno (rezidavo) Vilniuje. 1590–1598 m. buvo LDK žemės raštininku. Žinoma, kad 1594-aisiais, kai Mikalojui Kristupui buvo penkeri, Dmitrijus Chaleckis iš Vilniaus miestiečio ir pirklio Petro von der Floto įsigijo mūrinį namą, vadinamą Stulbinskių namu²⁰. Vėliau tame mūrnamyje, stovėjusiame skersgatvyje už Šv. Kazimiero bažnyčios ir priklausiusiame pilies jurisdikcijai, gyveno ir pats Chaleckis²¹.

¹⁵ Halecki Oskar, Chalecki Mikołaj Krzysztof, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937, p. 251–252.

¹⁶ Mikołaj Krzysztof z Chalca Chalecki, *Kompendium Retorycznie*, wstęp i opracowanie Jarosław Nowaszczuk, Marek Skwara, przekład Jarosław Nowaszczuk, (*Retoryka Małe Podręczniki Wielkich Mistrzów*, t. 1), Uniwersytet Szczeciński, *Rozprawy i studia*, t. (DCCCXIII) 739, Szczecin: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2009.

¹⁷ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo Wileńskie XIV–XVIII wieku*, pod red. Andrzeja Rachuby, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004, p. 202.

¹⁸ Halecki Oskar, Chalecki Dymitr, *op. cit.*, p. 247–249; *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, p. 202.

¹⁹ Monetos saugomos Lietuvos nacionaliniame muziejuje, žr. „Asmenys, susiję su LDK monetų kalyba ir jų ženklai monetose“, prieiga internete: <http://www.lnm.lt/ekspozicini-ai-padaliniai/70-virtualios-parodos/lietuvos-didiosios-kunigaiktysts-numizmatika/153-asmenys-susij-su-ldk-monet-kalyba-ir-j-enklai-monetose> [žiūrėta 2015-11-18], taip pat jų turi Lietuvos dailės muziejus.

²⁰ VUB, Vilniaus miesto burmistrų ir tarėjų raštas. Prieiga internete: http://www.europeana.eu/portal/record/92004/BibliographicResource_2000059213869.html?start=1&query=C_halecki&startPage=1&qt=false&rows=24 [žiūrėta: 2015-11-18].

²¹ Mindaugas Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: Namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 197.

Mikalojaus Kristupo tėvas garsėjo turtais, kuriuos jam suteikė aukštos valstybės pareigos, jis valdė 6 seniūnijas, buvo Bresto ir Mogiliavo seniūnas, turėjo namus ir dvarus Vilniuje ir Gardine, įgijo nemažai žemių²². Mūsų dienas pasiekė vienas iš keturių garsių jo gobelenų, dabar saugomas Varšuvos nacionaliniame muziejuje²³. Tai XVI a. pab. Flandrijos dirbtuvėse užsakytas prabangus medžioklės scenos gobelenas su Chaleckių herbu centre, matyt, puošęs namų interjerą, vėliau paveldėtas Mikalojaus Kristupo, po jo mirties atitekęs pusbrolio vaikams, prarastas XVII a. viduryje, kai buvo siaubiamas Vilnius, ir išgabentas iš Lietuvos kaip karo grobis²⁴.

Tėvo turtai užtikrino ir jaunuolio mokslo galimybes. Pirmosios jo studijos buvo Vilniaus akademijoje, tačiau, galima numanyti, trukusios neilgai, ir baigėsi, kaip rašo Galeckis, kai jam buvo šešeri.²⁵ Vėliau kartu su savo broliu Aleksandru mokslus tęsė Leideno ir Paryžiaus universitetuose, buvo „Justo Lipsijaus mokiniai“²⁶. Mikalojus Kristupas, būdamas 16 metų, 1605 m. Paryžiuje išleido Simono Caulerio *Rhetoricorum Simonis Cavlerii Libri V*. Šis leidinys – didelės apimties veikalas, kurio parengimas reikalavo atidumo, – tais pačiais metais Paryžiuje buvo išspausdintas dar du kartus, o 1647 m. Krokuvėje buvo išleistas papildytas *Compendium Rhetoricorum Simonis Cavlerii* (Krokuva, 1647). Ši knyga sukėlė didelį kultūrinį rezonansą ir, anot Galeckio, „jo jaunystės darbas įvairių akademijų mielai naudojamas, įvairiose viešose

²² Halecki Oskar, Chalecki Mikołaj Krzysztof, *op. cit.*, p. 251.

²³ Sukurtas pagal Jano van der Straeta (Joannes Stradanus, 1536–1605) kartoną, 394 × 442 cm, saugomas Nacionaliniame muziejuje Varšuvoje (inv. Nr. 47083); pagal: Maria Markiewicz, „Verdures Flammandes 1550–1700“, in: *Bulletin du Musée national de Varsovie*, t. 14, Varsovie, 1973, p. 99–108. Prieiga internete: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bmusvars1973/0105> [žiūrėta 2015-12-30]. Gobeleno vaizdo prieiga internete: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flanders_Tapestry_with_the_hunting_scene.jpg [žiūrėta 2015-12-30].

²⁴ XX a. pradžioje jų tris iš Rusijos sugebėjo atgauti lenkai, pagal: Oskar Halecki, „Arasy Dimitra Chaleckiego w świetle heraldiki“, *Miesięcznik Heraldyczny*, Nr. 9, 1930, sąs. 5, p. 84–90. Prieiga internete: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=69525&tab=3> [žiūrėta 2015-11-13].

²⁵ Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, I. C₃v. Vilniaus akademijos šaltiniai nenurodo Mikalojaus Kristupo Chaleckio jokio mokslų baigimo etapo, žr. *Vilniaus akademijos laurai: arba laipsnių teikimo ir daktaro, licenciato, magistro ir bakalauro laipsnių siekiančių Vilniaus Jėzaus draugijos Akademijoje knyga, surašyta ir sudaryta Vilniuje 1650 metais*, parengė Morkus Svirskas, Irena Balčienė, Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 1996.

²⁶ Halecki, Chalecki, Mikołaj Krzysztof, *op. cit.*, p. 251; Mikołaj Krzysztof z Chalca Chalecki, *Kompendium Retorycznie*, p. 18.

mokyklose, Lenkijos, Lietuvos ir užsienio mokyklose, Krokuvos akademijoje ir kitose Akademijose iš katedrų yra skaitomos²⁷. Būtent jo įtaką visai Lenkijos ir LDK retorikos mokyklai patvirtina ir parodo naujausias tyrimas, skirtas Chaleckio knygai *Compendium Rhetoricorum* su vertimu į lenkų kalbą ir faksimile²⁸.

Pirmasis Chaleckio asmeninis kūrinėlis – nedidelės apimties panegirika Jano Zamoiskio garbei – buvo publikuotas Paryžiuje 1606 m. Aštuoniolikmetis Mikalojus Kristupas Sorbonoje dispute apgynė savo visų mokslų tezes, dedikuotas karalaičiui Vladislovui Vazai ir gavo ypatingą savo žinių įvertinimą: jam buvo suteiktas *Vertex Liberalium Artium* vardas²⁹. Vėliau keletą metų jis keliavo po Europą. Tai buvo daugiau pažintinė, piligriminė nei mokslinė ar edukacinė kelionė. Žinoma, kad jis aplankė Vokietiją, Prancūziją, Ispaniją, Portugaliją ir Nyderlandų kraštus³⁰, o būdamas Italijoje pirmiausia pabuvojo „Švč. Mergelės Marijos žemiškajame namelyje Lorete“ ir aplankė Šventąjį sostą Romoje³¹. Didikas rašė lotyniškai (įterpdamas frazes graikiškai) ir lenkiškai, gerai mokėjo keletą užsienio kalbų³².

Grįžęs į Lietuvą 1610 m. tapo Valkininkų ir Leipalingio seniūnu. Turėta patirtis ir naujos žinios leido jam jau 1612 m. lotynų k. parašyti pirmąjį vaizdą su tekstu sujungusį kūrinį *Alegorijos*. Tai rodo knygos prakalba, kurioje jis įrašė kūrinio parengimo metus. 1613 m. vedė austrų kilmės didikę Mariją Eleonorą de Stibichen, apie tai liudija jų vestuvių proga parašyta panegirika³³. Pasižymėjo Livonijos kare, buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalavijininkas,

²⁷ Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. Dv.

²⁸ Mikołaj Krzysztof z Chalca Chalecki, *Kompendium Retorycznie*, 2009.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. D.

³¹ *Ibid.*

³² Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. D2v.

³³ SYZYGIA || PRAENOBILIUM MYSTEURUM CONIUGUM || ILLUSTRIS ET MA=|| GNIFICI D. D. CHRISTO-|| PHORI CHALECKI de CHALECZ || Illustrissimi D. D. B. M. || DEMETRII CHALECKI || de CHALECZ Thesaurarij M. D. L. etc. || Capit: Mohilow., etc. Brescen[sis] etc. F. || ET || PERILLUSTRIS VIRGINIS || MARIAE LEONORAE || STVOEBICHIN, Non postremae || Austriacarum propagis familiarum. || HYMNETE || STANISLAO SERAPHIN IAGODINSKI S. A. V. || DECANTATA. || CHRNOMONOSTICHON || SponsIs Iaonnes CrysostoMe DIve faVeto. Vilnae: [J. Kartzan], 1613. Šios knygelės vienintelis egzempliorius yra saugomas Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje, [prieiga internete]: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1BLNB1F88905B> [žiūrėta: 2015-10-15].

turėjo ginklų kalyklą ir liejyklą, užėmė kitus LDK valstybės postus. 18 kartų buvo deleguojamas į Seimą³⁴, ėjo diplomatinę tarnybą. 1624 m., po Teodoro Skumino Tiškevičiaus mirties, Chaleckis buvo patvirtintas Alytaus miesto vaitu iki gyvos galvos³⁵, vėliau savo postą atsisakė, skyrė daugiau laiko rašymui. Manoma, kad, be bibliografijoje žinomų išspausdintų veikalų, liko ir rankraščių. Apie tai rašo Galeckis:

[k]uo daugiau nei vien išminties lobynu galima pavadinti jo į spaudą atiduotas *Alegorijas*? Kuo [galima pavadinti] jo paslaptinę ir gilų slėpinių pripildytą *Binarijų*? Tos [*Alegorijos*] yra skirtos mūsų karalystės žemiškajai karalienei, o tas [*Binarijus*] paskirtas dangaus ir viso pasaulio [Karalienei] Dievo Motinai. Kuo [galima pavadinti] tiek daug kitų rimtų knygų ir traktatų, sėkmingai parašytų ir išspausdintų, kurios, sutrukdžius pavydžiai Parkai, liko nežinomos pasauliui?³⁶

Chaleckiai – garsi Lietuvos giminė. Kai kurie jos palikuonys su Voluine ir Kijevu atiteko LDK, taigi, Chaleckių giminė, kurios vardas kilęs nuo Chalčo vietovės (*de Chalec*), į LDK atvyko iš Ukrainos³⁷. Chaleckių giminės herbas – „Habdank“, Abdankas, kuriame yra laužyta juosta, primenanti W raidę su iškilusia virš jos strėle raudoname lauke, šalmo papuošalas – Sparnas, pervertas Strėlės. Mikalojaus Kristupo Chaleckio tėvas – Dmitrijus Chaleckis, LDK kalavijininkas, 1588 m. nuo Lietuvos luomų buvo pasiūstas pas Lenkijos karalių ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didįjį kunigaikštį Zigmantą Vazą, 1590 m. paskirtas karaliaus karo patarėju³⁸. Motina – Regina Dybovskytė, Kni-

³⁴ *Ibid.*, I. D2v.

³⁵ 1624.07.08 Varšuvoje Zigmantas Vaza patvirtina karalienės Konstancijos 1620.03.06 privilegiją, kuria pagal miestiečių rinkimus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalavijininkas, Alytaus, Lieponių ir Valkininkų seniūnas Mikalojus Kristupas Chaleckis po Teodoro Skumino Tiškevičiaus mirties buvo patvirtintas Alytaus miesto vaitu iki gyvos galvos ir suteiktos jam visos teisinės ir turtinės vaitui pagal privilegiją priklausančios teisės.

³⁶ Czym albowiem ieżeli nie iedynym skarbem mądrości nazwac się mogą w Druk podane Allegorie iego? Czym mysterny y głębokich pelen taiemnic Binariusz iego? tamte ziemskiej krolestwa naszego przypisane Krolowey/ ten zas niebieskey y swiata wszystkiego bo Matce Bożey / powięcony. Czym tak wiele inszych poważnych Xiąg y traktatow iusz skutecznie napisanych / lubo Drukiem Swiatu gla przeszkody zawisney Parki niewiadomych?, cit. iš: Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, I. f.

³⁷ *Ibid.*, I. C2v; *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, p. 469.

³⁸ *Ibid.*, p. 445.

šino vaivados duktė, jos herbas – perrišta Skarelė („Nalęcz“). Pats tėvas turėjo tris brolius, o jų giminės vyrai nuo seno garsėjo kaip narsūs kariai, kovojantys su totoriais, kazokais ir maskvėnais. Literatūroje pabrėžiamos dvi Chaleckių giminės savybės – aršūs ir ištvermingi kariai, kovoję prieš kitatikius ir pamaldūs vyrai. Žinoma, kad Mikalojaus Kristupo tėvas Dmitrijus 1596 m. drauge su Trakų vaivada Mikalajumi Radvila ir kancleriu Leonu Sapiega dalyvavo Brastos susirinkime, kur buvo sudaryta bažnytinė unija³⁹. Chaleckiai nuo seno garsėjo pamaldumu, o giminės maldingumo tėvu laikomas Kijevo metropolitas Grigalius Chaleckis, minimas miręs 1474 m. ir 30 metų šventai vykdęs garbias metropolito pareigas, į kurias po Florencijos susirinkimo buvo paskirtas popiežiaus.⁴⁰ Dmitrijus buvo vadintas „didžiuoju kataliku“⁴¹, palaikė bažnytinės unijos idėją, pats tapo konvertitu: gimęs stačiatikiu, 1591 m. priėmė katalikų tikėjimą⁴². Ta proga pastatydino ir įrengė šoninę Gardino koplyčią parapijėje bažnyčioje, kur įrengė šeimos mauzoliejų⁴³. Mikalojus Kristupas išpažino katalikų tikėjimą⁴⁴, pasižymėjo ypatingu maldingumu. Pranciškonų tėvas Galeckis mini ypatingą didiko pamaldumą, jo dienes ir naktines maldas.

Tai liudija vien Dievui žinomos jo dienos ir naktinės maldos. Tai liudija ir karštas kasdienis (ką jau kalbėti apie dideles šventes ir ligų metą) jo kreipimasis į Viešpatį per Šv. Mišias, kai kitomis dienomis klūpėdavo ant plikų grindų, o penktadieniais ir šeštadieniais kryžiumi gulėdavo už altoriaus, aukodamasis Aukščiausiam. Liudija ir nuolankus Švč. Sakramento gerbimas procesijose, kai ties kiekviena procesijos sustojimo vieta krisdavo veidu žemyn ir Šventenybes nešančio kunigo kojas bučiudavo, ir tai atlikdavo su nuoširdžiu nuolankumu. Taip pat dažnai verksmingą ir karštą išpažinties atgailą rodydavo, buvo vertas patirti Švč. Sakramento slėpinis,

³⁹ *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, p. 469.

⁴⁰ Albertas Kojalavičius, *Vardynas*, p. 40, pagal: Sigitas Narbutas, „Alberto Kojalavičiaus Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai Priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas; pažintis su kilmingaisiais nuo Cebulkos iki Čiževskio“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 27, 2009, p. 444.

⁴¹ Taip jį pavadino heraldikas Baltramiejus Paprockis, pagal: Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. C[4]–c[4]v.

⁴² Halecki Oskar, Chalecki Dymitr, *op. cit.*, p. 248.

⁴³ Mindaugas Paknys, *Mecenatystės reiškinyje XVII a. LDK. Bažnytinės architektūros užsakymai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 52, 154.

⁴⁴ Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. F2v.

Kristų gerbdamas, šventikų ir varguolių kojas nuolankiai plaudamas, gausią išmaldą dosniai dalindamas, pasninkaudamas ir būdamas vyresnio amžiaus iš meilės Dievui vis su karštesniu pamaldumu tai darydamas, draugiškai besirūpindamas ne tik kaimynais, bet ir savo tarnais ir pavaldiniais. Ir tai, kad jis savo giliu nuolankumu pasižymėjo, dėl to pamaldžiu strėlės skrydžiu tiesiai pas Dievą nuėjo.⁴⁵

Jo pamaldumą liudija ne vien raštija, bet ir fundacijos, susijusios su pranciškonais Vilniuje ir Valkininkuose, jėzuitais Gardine⁴⁶. Rašoma, kad įsteigė ir aprūpino Gardino Jėzaus Draugijos kolegiją⁴⁷, tačiau iš tiesų tik užrašė jai kai kurias iš tėvo paveldėtas Gardino apylinkių žemes.

Mikalojus Kristupas turėjo tris brolius – Lauryną, Adomą ir Aleksandrą, tačiau tik pastarasis pasižymėjo valstybės reikaluose, o kiti, kaip mano Haleckis, matyt, anksti mirė, nepalikę žymesnių pėdsakų⁴⁸. Be Aleksandro, bibliografijoje minimas ir Adomas Chaleckis, klausęs filosofijos kurso Vilniaus akademijoje. Išlikęs jo sudarytas panegirinis Vilniaus akademijos studentų kūrybos rinkinėlis, dedikuotas karaliaus šeimai⁴⁹. Aleksandras (m. 1651 m.) garsėjo erudicija ir iškalba,

⁴⁵ „Swiadczą to Bogu samemu wiadome / dzienne / y nocne Modliwy iego. Wywiadczą y codziennie (by też w naywiększy zabawie y chorobie) zrozżarzeniem do Boga affektem bytności przy Mszey S. inszych dni na gołym kłęcząc pawimencie / lecz w piątki y w Soboty na twarz Krzyżem za Ołtarzem leżąc / Naywyszszemu ofiarowane. Swiadczą y Sakramentowi Przenaświętszemu w Processiach czolobitną utciwości na każdym rogu Processiey / na twarz upadaiąc y Kapłana przezacną świętość niosącego w nogi całuiąc/ z serdeczney pokory czynione. Toż ukazują częste z płaczem y gorliwą skruczą spowiedzi / do tajemnic Sakramentu Przenaświętszego godne przystępowania / Chrystusa w Kapłanach y ubogich uszanowania / nog ich pokorne umywania / iałmużn obfite y hojne rozdawania / posty lub y w starości z miłością ku Bogu y z ostrym zachowaniem odprawowane / przyjaćielskie nietylko sąmsiadow / ale y sług y poddanych swoich uszanowanie. Ale co on sam pokorą swoią głęboką pokrywał / nacoż ia mam wspominąc/ iuż to za pobożnym lotem strzały iego do Boga uszło“, cit. iš: Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. E2–E2v, vertė Jolita Liškevičienė.

⁴⁶ *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1979, p. 57–58.

⁴⁷ Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. E2v, taip pat žr. Mikołaj Krzysztof z Chalca Chalecki, *Kompendium Retorycznie*, p. 23.

⁴⁸ Oskar Halecki, Arasy Dimitra Chaleckiego w Swietle heraldiki, *Miesięcznik Heraldyczny*, Nr. 9, 1930, sąs. 5, p. 84–90. Prieiga internete: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=69525&tab=3> [žiūrėta 2015-11-13].

⁴⁹ [Chalecki Adamus,] *Gratulationes a studiosa ivventvte Academiae Vilnensis Societatis Iesu, factae, Serenissimis at Avgvstissimis, Sigismvndo III. Poloniae, Svetiae, Gothiae, Vandaliae, et Magno Lithuaniae Duci, &c. et Constantiae Avstriacae Reginae cum Sigismvndo Wladislao, et Ioanne Casimiro Filiis, ac Poloniae Principibus, Vilnam ingredientibus. Ab Adamo Chalecki de Chalec, collectae, et Magno Principi Sigismvndo Wladislao, oblatae*, 1609.

buvo karaliaus sekretorius, Vilniaus miesto vaitas (1610–1620)⁵⁰, Lydos maršalas (1623–1651)⁵¹. Varšuvos seimo metu buvo bajorų luomo maršalu, 1630 m. paskirtas teisėju į Iždo tribunolą, tris kartus vedęs ir susilaukė sūnų. Įdomu tai, kad Mikalojaus Kristupo Chaleckio panegirika dedikuota ne sūnėnams, bet pusbrolių šakos Rečicos Chaleckių giminės vaikaičiams⁵² – Vladislovui Jurgui ir Jeronimui Kazimierui Chaleckiams. Kojalavičius mini, kad Mikalojaus Kristupo brolio Aleksandro vienas sūnus įstojo į Šv. Dominyko ordiną, o kitas, kurio susilaukė iš antros santuokos su Rajecka, po tam tikrų ieškojimų įstojo į Jėzuitų ordiną⁵³. Taigi, dedikacija pasirinkta Rečicos giminės atšakos vaikaičiams, valstybės pareigas einantiems asmenims: Vladislovas Jurgis (1606–1668) buvo žymus karys ir pulkininkas, LDK vyriausiojo tribunolo maršalas, ėjo LDK sargybininko pareigas, o Jeronimas Kazimieras buvo karaliaus Vladislovo medžioklis⁵⁴. Gal todėl laidotuvių panegirikoje daug dėmesio skiriama Chaleckių giminės, aršiai kovojančios su totoriais, maskvėnais ir turkais, šlovei aprašyti⁵⁵. Mikalojaus Kristupo Chaleckio laidotuvių panegirikos pagrindiniu leitmotyvu pasirinkta herbinė strėlė, lekianti per visą didiko gyvenimo aprašymą. Panegirika puošta kuklia, antraštinio lapo kitoje pusėje atspausta medžio raižinio graviūra, kurioje pavaizduotas Chaleckių giminės herbas Abdankas, o herbinė Strėlė jame pavaizduota du kartus – herbo figūroje ir herbo papuošale. Tad ir laidotuvių panegirikos dedikatai – aktyvūs vaikaičiai, ištikimi valstybės tarnautojai ir kariai, kuriems netrukus, po bevaikės dėdės šeimos našlės – Marijos Eleonoros de Stibichen Chaleckos (m. 1660) – mirties, atiteko jų turtas⁵⁶.

Vilniuje išleista Chaleckio knyga *Alegorijos* yra susijusi su dar vienu asmeniu, kurio pavardę randame parašytą po šios knygelės prakalba, skirta

⁵⁰ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Spisy, t. 1: *Wojewódstwo Wileńskie XIV–XVIII wieku*, pod red. Andrzej Rachuby, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004, p. 205.

⁵¹ *Ibid.*, p. 338.

⁵² F273–1124 – Chaleckių giminės genealogija, XVII a.; *Monografie Historyczno-Genealogiczne niektórych rodzin Polskich*, przez Stanisława Kazimierza Kossakowskiego, z przypisami Juliana Błeszczynskiego, t. 1, Warszawa: Nakładem autora w Drukarni Gazety Codziennej przy Ulicy Daniłowiczowskiej N. 619, 1859, Chaleckių giminės genealoginė lentelė.

⁵³ Albertas Kojalavičius, *Vardynas*, p. 40, pagal: Sigitas Narbutas, *op. cit.*, p. 446.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 447.

⁵⁵ Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. C2–C[3]v.

⁵⁶ Haleckis nurodo 1661.08.07 įrašą, kuriame Vladislovas Jurgis skaičiuoja nuostolius, patirtus po kazokų karių nusiaubimo, pagal: Oskar Halecki, *Arasy Dimitra Chaleckiego*, 1930, sąs. 5, p. 84–90.

gerbiamam autoriui ir skaitytojui. Tai Stanislovas Serafinas Jagodinskis (apie 1590 arba 1594/5–1644). Prie šios asmenybės verta stabtelėti ilgėliau. Literatūroje jis priskiriamas prie dvaro poetų⁵⁷, kilęs iš neturtingų Žemaitijos bajorų, tačiau pristatomas kaip puikų išsilavinimą turintis asmuo, gerai žinomas kaip poetas, vertėjas, heraldikas⁵⁸. 1606–1613 m. jis studijavo Vilniaus akademijoje⁵⁹, tuo pat metu ir pasirodė jo pirmieji plunksnos bandymai – panegiriniai kūriniai, išleisti Vilniuje, Juozapo Karcano spaustuveje, ir dedikuoti jo globėjams – Jeronimui Valavičiui bei Kristupui ir Aleksandriui Chaleckiams⁶⁰: Jeronimui Valavičiui skirta panegirika⁶¹ ir Mikalojaus Kristupo Chaleckio vestuvių proga atspausdintas minėtas epitalamijas *Syzygia* (Vilnae, 1613). Tai nedidelės apimties knygelė, kurios antraštinio lapo kitoje pusėje yra atspausdintas Mikalojaus Kristupo Chaleckio jungtinis herbas⁶².

Kitas žinomas jo kūrinys skirtas Chaleckio brolio Aleksandro, kuris tuo metu ėjo Vilniaus vaito pareigas⁶³, ir Onos Magdalenos Vainaitės vestuvėms⁶⁴. Šis kūrinys papuoštas Chaleckių herbo figūriniu eilėraščiu⁶⁵, kuris tuo metu buvo populiarus poetinės kūrybos forma ir daug kūrybinio išradingumo reika-

⁵⁷ Albinas Jovaišas, Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvių literatūros istorija: XVII–XVIII a.*, p. 289–294.

⁵⁸ Jis sudarė herbų knygą: *Summariusz Kleynotów y Rycerstwa Korony Polskiej i W. Ks. Litewskiego z różnych autorów a mianowicie z Bielskiego, z Paprockiego i Scriptów S. S. Jagodińskiego zebrany*, publikuotą Krokuvoje 1621 m.

⁵⁹ Anksčiausias žinomas jo literatūrinis bandymas – minėtas Adomo Chaleckio sudarytas sveikinimų karaliui rinkinys, žr. išn. 21. Jame jis pateikia ir savo poetinės kūrybos pavyzdį, taip pat tai pirmas signalas apie šio asmens ir brolių Chaleckių pažintį.

⁶⁰ Maria Adamczyk, Włodzimierz Budka, „Jagodyński Stanisław Serafin“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. X/1, sąs. 44, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962–1964, p. 321–322.

⁶¹ *Epitimia JW. Pana Jarosza Wołłowicza, naywyższego Podskarbiego y Pisarza W. X. L. Upickiego &c. Starosty, Ciwuna Pozurskiego &c. Dzierżawcy Rudnickiego; od nayuniżešzego sługi a blahego Poety Stanisława Seraphina Jagodyńskiego S. A. W. za szczydry wieczór ofiarowana*, Wilno: U Jozefa Karcana, 1613.

⁶² Aprašą žr. išn. 33.

⁶³ Edmundas Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius: Žara, 1999, p. 642–643.

⁶⁴ NYMPHIKA || Mościwego Páná || I. M. P. ALEKSANDRA || CHALECKIEGO NA || CHALCZU z Iey Mościa P. P. Anną Magdaleną Woynianką Podkanclerzanką W. K. Lit. Merecką, Peniańską, Operską, etc. etc. Starościanką. Przy Ochotniej Mysli Dwu przezacnych, przesławnych Familiy Ich M. PP. PP. Chaleckich i Woynów w Grodnie 29 Ian. (Day Boze szczęśliwie) celebrowane. Ochotnym sercem Przez Stanisława Serapina Jagodyńskiego, [Wilno]: Z druku Iozepha Karczana, 1617.

⁶⁵ Piotr Rypson, *Piramidy, słońca, labirynty*, Warszawa: Neriton, 2002, p. 189.

laujantis žanras. Šie abu minėti kūriniai ne tik rodo autoriaus sumanumą ir išradingumą, jo polinkį grafiniam ir kalbiniam konceptualumui, tačiau liudija ir artimesnę Chaleckio ir Stanislovo Serafino Jagodinskio pažintį.

Didikų Chaleckių remiamas 1619 m. Stanislovas Serafinas Jagodinskis išvyko į Krokuvos akademiją studijuoti teisės⁶⁶. Studijas baigė 1620 m. rudenį. Toliau teisės mokslus tęsė Paduvos universitete⁶⁷ ir 1622 m. gavo abiejų teisių – civilinės ir kanonų – mokslinį laipsnį (*juris utriusque consultor*). Tuo pat metu dirbo preceptoriumi Kazimiero Stanislovo Volskio dvare, buvo Vitebsko kašteliono sūnaus Mikalojaus mokytojas⁶⁸, o naujieji jo rėmėjai paskatino toliau kurti panegirikas ir atsiduoti kūrybai. Apie 1622 m. pasirodė jo knyga „Užgavėnių ir kitos kaukės“⁶⁹, dedikuota Krokuvos dvariškiui Volskiui, ir didelio populiarumo sulaukęs satyrinis feljetonas „Grašis, uždengtas ir papuoštas paukščių karaliaus sparnais, kunigaikščių Radvilų, visada maloningų ir visokeriopai darbingų“⁷⁰. Šis kūrinys liudijo apie dar vienus jo rėmėjus – Radvilas.

Antrą kartą į Paduvą vyko jau kaip savo sūnėno, Petro Vainos, globėjas. 1624–1625 m. dalyvavo karaliaičio Vladislovo Vazos kelionėje po Italiją, o 1625 m. vasario 3 d. kartu su karalaičiu Florencijos Imperatoriškoje vilos lodžijoje (*Villa Poggio Imperiale*) žiūrėjo jo atvykimo proga pastatytą komedijos žanro operą „Rudžerio išlaisvinimas iš Alčino salos“ („La liberazione di Ruggero dall’isola d’Alcina“). Operos libretą parašė Ferdinando Saracini, muziką sukūrė Francesca Caccini (moteris!). Ši opera – įspūdingo reginio ir veiksmo spektaklis su arkliais ir raiteliais, nuostabiais kostiumais, besikeičiančiu ir mechaniniais iliuziniais triukais papildytu scenovaizdžiu – buvo įamžinta ir knyga su 5 raižytais scenovaizdžiais ir antraštinio lapo graviūra

⁶⁶ *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski*, przewodnik biograficzny i bibliograficzny, t. 2: I-Me, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 2001, p. 15–16.

⁶⁷ Jo studijas rėmė Lukas Opolinskis iš Bninios, kuriam jis dedikavo savo knygą *Dvariškės (Dworzanki)*, Kraków: [s. n.], 1621, saugoma Čartoryskių bibliotekoje Krokovoje).

⁶⁸ Maria Adamczyk, Włodzimierz Budka, *op. cit.*, p. 321.

⁶⁹ *Maszkiary mięsopustne y powszechne, przy tym kłoda popielcowa, z Parnasu S. S. J. Białymgłowom ku obronie, y ozdobie, mężkim rozumom ku rozumney zabawie wybrana i wydana*, [Kraków: s. n.], [apie 1622].

⁷⁰ GROSZ || SS. || IAGODYNSKIEGO, || Pod zasłoną y ozdobą skrzydeł Krolá Ptakow || OREA || Iásnie Oświeconych Książąt, || Ich Mći RADZIWIŁOW. PANOW P. || záwsze miłościwych, iásnie wielmożnych, || znácznie wieloczynnych. || Przy Groszu kładą sie Aposthematá ludzkiey mądrości. || Y Questie / ná ktore Groszowe resolutie. || W KRAKOWIE, || Nie máią Czyszownicy nic do GROSZA tego, || Nie Cesarski tu napis, pismo Cezárego.

(dail. Alfonso Parigi, dizainas jo tėvo Giulio Parigi, išleista Florencijoje 1625 m.). Antraštinio lapo graviūroje vaizduojamas šv. Kazimieras ir pats kunigaikštis (šios knygelės buvo išdalytos spektaklio svečiams, o tai jaunam kunigaikščiui padarė nemažą įspūdį)⁷¹. Vėliau opera buvo pastatyta Varšuvoje, jos libretas, Jagodinskio išverstas į lenkų kalbą, 1628 m. publikuotas kartu su muzikos ir šokio aprašymais, taip pat pridėta trumpa informacija apie kelionės į Florenciją svečius, aprašyta scenografija bei paties kūrinio *moralitas*⁷². 1627–1628 m. praleido Krokuvos vyskupo Marcino Szyszkowskio dvare. Gyvenimo pabaigoje, įsigijęs nedidelį dvarelį šalia Krokuvos, ten apsistojo ir gyveno iki mirties⁷³. 1638 m. Krokuvoje išleido giesmių vertimus⁷⁴, o prieš 1640 m. parengė ir išleido pirmąjį LDK ir Lenkijos kaligrafijos vadovėlį, vėliau dar perleistą 1695 m., kuriame rašė apie jo didelę naudą mūsų kraštui⁷⁵.

Kaip rašo Eugenija Ulčinaite, Jagodinskis, be poezijos, domėjosi paremiologija, buvo itin jautrus žodžio fonetikai ir fonikai, ieškojo įvairių garsinių panašumų ir sąskambių, stengėsi išvelgti pasaulio paradoksus, pats kurti įvairius lingvistinius eksperimentus, žaisti žodžiais ir jų prasmėmis. Todėl kyla klausimas, ar jis prisidėjo prie Chaleckio *Alegorijų* kūrimo, vertimo ar parengimo spaudai?

Alegorijų lotyniškasis ir lenkiškasis variantai rodo, kad lotyniškas tekstas buvo parengtas anksčiau. Lotyniškosios knygos prakalboje, parašytoje paties didiko, yra 1612 m. data, kuri, matyt, liudija paties rankraščio parengimą: *Hoc sunt Allegoriae[.] Ruri meo Sidrae, [I]dus⁷⁶ sextilis Anno Salutis. M. D. C. XII*

⁷¹ *Podróż królewicza Władysława Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624–1625 w świetle ówczesnych relacji*, opracował Adam Przyboś, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1977.

⁷² Czesław Hernas, *Barok*, p. 409. Bibliotekoje prieinamas tik vėlesnis 1665 m. knygos leidimas: ZYCZLIWE || PROGNOSTYKVIACEMV || PROGNOSTYKOWANIE || To IEST, || Jego Mości Pànu, || JANOWI || GOSTVMIOWSKIEMV, || Filozofiey Doctorowi, y Professorowi || w Sławney Akadémiey Krákowskiey, || Do || Mnieyszego Kollegium wezwànemu || KOLLEDZE || Ná znak || Miłości / y powinney Obserwantyey || Przez || Mikołaiia Alexandra Schedla, || Cursu Filozoficznego Auditorá. || WYSWIADCZONE. || Roku 1665, Dniá pierwszego Mieściącá Wrześniá.

⁷³ Maria Adamczyk, Włodzimierz Budka, *op. cit.*, p. 322.

⁷⁴ *Pieśni Katolickie nowo reformowanie y z Polskich na Łacinskie, a z Łacinskiego na Polskie przelozonie, niektore tez nowo zložone*, Kraków: W Drukarni Franciszka Cezarego, 1638.

⁷⁵ *Kalligraphia abo Cancellaria S. S. J. Ma w sobie Discurs, Epigrammata, Reguły do dobrego pisania, y Exemplarze pięknych charakterow. Rzecz młodzi bardzo potrzebna, y dawno pożądana*, Kraków: W Drukarni Franciszka Cezarego, 1695 [prieiga internete: www.pbi.edu.pl].

⁷⁶ Tokią formą atstatome laikydami užrašymą [I]dus korektūros klaida.

[1612]. („Tai yra *Alegorijos*. Mano Sidros kaime, 1612 Išganymo metais per rugpjūčio Idas (?) [t. y. rugpjūčio 13 d.]“). Be datos, čia išskyla ir vietovės, kurioje buvo parengtas kūrinys, pavadinimas. Tai Sidra – dvaras ir miestelis, įsikūręs prie Sidros upelio, kairiojo Bebros (Biebrza) upės intako, Sokolkos pavieta, Balstogės vaivadijoje, maždaug 30 km nuo Gardino. Vietovė priklausė Radviloms, vėliau vedybų keliu perėjo Goštautams. 1535 m. buvo pastatyta medinė bažnyčia. Vėliau priklausė Mikalojui Naruševičiui, žemaičiui, karštam kalvinistui, paskui perėjo Valavičiams, nuo jų – Potockiams. Vedęs Potockytę, XVII a. pradžioje apsigyveno Adomas Ščuka, Lietuvos pakancleris, pavertęs ją vėl katalikų bažnyčia⁷⁷. Taigi, šioje žemėje buvo parašytos arba užbaigtos Chaleckio *Alegorijos*, šiai vietai dedikuotas ir vienas šioje knygoje spaudintas eilėraštis *In Rus Sidranum* („Sidros kaimui“):

Ter, Sidra, Rus felix, quod nobilitatis et artis
Mente styloque, halans Sidera sidus alis.

[Sidra, esi trigubai laimingas kaimas, nes kilnius ir meniškus apmąstymus bei užrašus skleisdamas kaip žvaigždė maitini žvaigždynus.⁷⁸]

Šis kūrinys buvo publikuotas tik 1618 m., kartu su lenkiškai parengtu šio kūrinio variantu. Iš pirmo žvilgsnio akivaizdu, kad tai kiek skirtingi knygos variantai (labai skiriasi jų pratarmės), o tekstų palyginamoji analizė dar laukia specialaus tyrėjų žvilgsnio, tačiau dabar jau galime drąsiai pasakyti, kad Chaleckio kūrinyje pirmą kartą tikėjimo alegorijos išskleidžiamos nauja literatūros forma, jungiančia vaizdą ir žodį. Kaip rašo pats Chaleckis, „[a]legorijos – tai yra panašumai, tarp daiktų jėgos ir idėjų (sumanymų) per poeziją ir mokslą pateikti“⁷⁹. Tad ir literatūros istorikai priskiria jo kūrybą daugiau prie plastinių menų, t. y. emblemų žanro⁸⁰. Mano, kaip dailėtyrininkės, žvilgsnį pirmiausia patraukia 24 medžio raižiniais iliustruotos alegorijos, kurių simbolikai bus

⁷⁷ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego I innych krajów słowiańskich*, wydany pod red. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego, t. X, Warszawa, 1889, p. 482.

⁷⁸ Vertė Ona Daukšienė.

⁷⁹ *Allegoriae*, 1618, l. nenumuotai.

⁸⁰ Janusz Pelc, *Barok: epoka przeciwnieństw*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2004, p. 187.

skirtas atskiras tyrimas⁸¹. Visos emblemos yra įkomponuotos į stilizuotus apvalius lauro lapų rėmus, sujungtus keturiose vietose stilizuota keturlape gėle. Emblema su visomis jos tekstinėmis dalimis – lema, medžio raižinio emblema, įkomponuota į pailgo stačiakampio formos bordiūrą ir proza parašyta subskripcija – sukuria vieningą emblemos žanrui būdingą puslapių kompoziciją. Kas sukūrė tokios aukštos meninės kokybės atvaizdus – nežinoma, tačiau galima kelti mintį, į kurią veda paminėti didiko tėvo šilingai ir trečiokai, susiję su pinigų kalyklos spaudų gamintojais ir raižytojais. Ar nebus prie šio meninio projekto pasidarbavęs koks nors Vilniaus monetų kalyklos raižytojas, sukūręs gan aukšto meninio lygio grafinius vaizdus?

Viena vertus, raižyta *Alegorijų* dalis yra labai vizuali, atlikta profesionalaus raižytojo. Nors emblemų simbolika lakoniška, išreikšta per vieną gerai žinomą kiek apibendrintai pavaizduotą simbolį, tačiau nėra lengvai suvokiama, vaizdas koduojamas kaip ir tekstas. Čia pateiksiu 23-os alegorijos aprašymą, kurioje vaizduojamas neaiškios paskirties daiktas, balansuojantis ant iškilais paviršiaus. Emblemos lema: *Żywot własne ściganie* („Gyvenimas – lenktynės su savimi“), subskripcija parašyta ritmine proza: *Dno moje śliskie, pomost nachylony, a grunt – iako punktcik na grzbiecie krzywego łuku, którego krąg kule toczoney dotyka. Dłatego odpoczynek mój – iako lecącego z skały, a pokój prawy – iako obrót od wiatrów albo ściek wód z gury* („Dugnas mano slidus, pakyla – nuožulni, o pagrindas – tarsi taškelis ant riesto lanko keteros, kurią liečia tekinto rutulio paviršius. Todėl poilsis mano – kaip lekiančio nuo uolos, o pelnyta ramybė – kaip laivų sukiojimas pavėjui arba kaip vandens srovėjimas nuo kalno“)⁸². Apie gyvenimo trapumą kalbanti alegorija ir jos vizuali iliustracija – medžio raižinys – yra siejama su individualiu didiko apmąstymu apie gyvenimo prasmę. Nors tekstinis aprašymas remiasi to laiko žinoma simbolika – akmens riedėjimas nuo uolos (greitai lekiančio laiko simbolis), laivo sukiojimas pavėjui (ramaus gyvenimo simbolis), tačiau čia vaizduojamas kiek neįprastas ir menkai žinomas simbolis, tiesiogiai besisiejantis su jo aprašymu. Svarbu ir tai, kad *Alegorijos* yra išleistos Vilniuje didiko lėšomis, be to laiko spaudiniams būdingos knygos dedikato dalies, ir yra ne jėzuitiškos tradicijos

⁸¹ Bus aptariama spaudai rengiamame moksliniame straipsnyje, numatytame pagal Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslininkų grupių projektą „Mikalojaus Kristupo Chaleckio tikėjimo išpažinimo alegorijos ir emblemos“ (sut. Nr. MIP-035/2015).

⁸² Vertė Eglė Patiejūnienė, žr. Eadem, *Brevitas ornata*, p. 197.

kūrinys (knyga išspausdinta ne jėzuitų spaustuvėje). Tai didiko sukurtas ir skaitytojui pateiktas nedidelio formato meditacinio pobūdžio religinių apmąstymų spaudinys, skirtas asmeniniam pamaldumui ir, kaip pratarėje sako pats autorius, „dvasios nuraminimui, jos pakėlimui pas Dievą“⁸³. Tokio pobūdžio inovatyvios formos su iliustracijomis kūrinys yra savitas asmeninio maldingumo ir tikėjimo išpažinimas, taip pat vienas pirmųjų ne jėzuitiškos tradicijos embleminių spaudinių LDK.

Šį Chaleckio kūrinį galėtumėme priskirti ir prie devocinės literatūros (šis terminas tik palaipsniui įtraukiamas į mokslinę vartoseną, tai rodo neseniai pasirodęs leidinys, skirtas devocinei Lenkijos senajai literatūrai⁸⁴). Jį taip pat galima lyginti su kitais panašaus pobūdžio leidiniais – kanauninko Tomo Treterio Kristaus gyvenimo apmąstymais su simbolinėmis iliustracijomis *Symbolica Vitae Christi meditatio* (Brunsbergae, 1612)⁸⁵ ar šv. Kazimierui skirtomis emblemomis – veikalų, parašytu jėzuito Jeronimo Bildziukevičiaus, išleistu 1610 m. Vilniuje su graverio Tomo Makovskio vario raižiniais⁸⁶. Su šiuo leidiniu galime sieti ir dvaro poetų kūrybą, pavyzdžiui, kiek vėliau išleistas poeto Juozapo Domanevskio emblemas *Emblemata niektóre* (Lubčė, 1623)⁸⁷ ar Zbignevo Morštyno metafizinės meditacijos embleminę kūrybą⁸⁸. Chaleckio *Allegorijos* savo paskirtimi – asmens santykio su tikėjimu – gali būti palygintos su daug vėliau LDK kanclerio Alberto Stanislovo Radvilos parašytu *Pamaldumo*

⁸³ *Allegoriae*, l. nenumeruoti.

⁸⁴ Magdalena Ślusarska, „Literatura dewocyjna – problem definicji“, in: *Staropolska literatura dewocyjna: gatunki, tematy, funkcje*, pod redakcją Iwony M. Dackiej-Górzyńskiej i Joanny Partyki, (*Staropolskie teksty paraliterackie*), Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 9–51.

⁸⁵ *Symbolica Vitae Christi Meditatio, Thoma Tretero, Custo: et Canon: Varmien. Auctore. Nunc primum edita*, Brunsbergae: Typis Georg Schönfels. cum Gratis et Priv. S. R. M, 1612. Plačiau apie jį: Tadeusz Chrzanowski, *Działalność artystyczna Tomasa Tretera*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984; Janusz Pelc, „Znów Jezuici – emblematyczne prace Tomasza Tretera“, in: Idem, *Słowo i obraz*, p. 172–180.

⁸⁶ Jolita Liškevičienė, *op. cit.*, p. 50–55; Sigita Maslauskaitė, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010, p. 108–119, 265–272.

⁸⁷ Janusz Pelc, „Krağ Radziwiłłów Birżańskich – Polska Montenay“, in: Idem, *Słowo i obraz*, p. 161–172; Dariusz Chemperek, „Emblemata niektóre (1623) Józefa Domaniewskiego – pierwszy w Wielkim Księstwie Litewskim cykl niepanegirycznych emblematów świeckich“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 33, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 91–110.

⁸⁸ Zbigniew Morztyń, *Emblemata*, opracowali Janusz i Paulina Pelcowie, Warszawa: Neriton, 2001.

diskursu, pasirodžiusiu 1635 m. Vilniuje, Jėzuitų spaustuvėje⁸⁹. Toks būtų vietinės, lokaliios kūrybos laukas, kuris glaudžiai susijęs su Europoje užgimusia emblemika ir jos įtaka LDK. Chaleckio *Alegorijos* neabejotinai yra susijusios su XVII a. pradžioje Europoje užgimusiu *Dieviškosios meilės (Amor Divinus)* temos proveržiu, kurį paskatino krikščioniškų emblemų pirmtakės Georgette de Montenay kūrybos veikalas *Šimtas krikščioniškų emblemų* (Ciurichas, 1584)⁹⁰. Visuotinį impulsą embleminei raiškai suteikė puikūs meilės emblemų įvaizdinimai, tapę viena iš olandų nacionalinės literatūros forma⁹¹ – tai Otto van Veen knyga *Meilės emblemos* (Antverpenas, 1608)⁹², Danielio Heinsijaus *Emblemata Amatoria* (Amsterdamas, 1608)⁹³ ir Otto van Veen *Dieviškosios meilės emblemos* (Antverpenas, 1615)⁹⁴ embleminės knygos.

Taigi, pamaldumo apmąstymas tapo gyvu XVI a. pab. – XVII a. pradžios literatūriniu reiškiniu, o dėl emblemos proveržio įgijo ir patrauklią – žodžio ir vaizdo – formą. Galima sakyti, čia Vilniuje išspausdinta knyga tapo aptariamojo didiko Mikalojaus Kristupo Chaleckio visų studijų ir kelionių, Vakarų Europos literatūros, emblemikos ir to meto galvosenos esencija, pirmąją drąsia, individualia ir originalia tikėjimo išpažinimo raiška Lietuvoje.

⁸⁹ Albertus Stanislaw Radvila, *Discvrs nabożny z kilku słow wzięty o Wysławieniu Naświętszey Panny Bogarodzicy MARIEY Przez Albrychta Stanisława Radziwiłła Kanclerza W. K. L. napisany y wydany*, w Wilnie: Typis Academiae Societatis Iesu, 1635. Knyga dedikuota vienuolei Kristinai Eufemijai Radvilaitei, Šv. Benedikto vienuolijos viršininkei.

⁹⁰ [Georgette de Montenay,] *Emblemes, ou Devises Chrestiennes, Composees par Damoiselle Georgette de Montenay*, a Lyon: Par Jean Marcorelle, 1571. Lotyniškas leidimas: *Georgiae Montanae Nobilis Gallae Emblemata Christianorum Centuria Cum eorundem Latina interpretatione – Cent Emblemes Chrestiens de Damoiselle Georgette de Montenay*, Tiguri: Apud Christophorum Froschouerum, 1584; pagal: Mario Praz, *Studies in Seventeenth-Century imagery. Second edition considerably increased*, Roma: Edizioni di Storia e letteratura, 1964, p. 431; Janusz Pelc, *Słowo i obraz*, p. 190.

⁹¹ Mario Praz, *op. cit.*, p. 83–168.

⁹² [Otto van Veen,] *Amorum Emblemata, figuris aeneis incisa Studio Othonis Vaeni Batavo-Lugdunensis*, Antverpiae: Venalia apud Auctorem, 1608. Aprašyta pagal: Mario Praz, *op. cit.*, p. 523.

⁹³ [Daniel Heinsius,] *Emblemata amatoria: Iam demum emendata*. [Amsterodami, 1608] ir daugelis vėlesnių šios knygos leidimų; aprašyta pagal: Mario Praz, *op. cit.*, p. 365.

⁹⁴ [Otto van Veen,] *Amoris Divini Emblemata Studio et Ære Othonis Vaenii concinnata*, Antverpiae: Ex officina Martini Nutii & Ioannis Meursii, 1615, aprašyta pagal: Mario Praz, *op. cit.*, p. 526.

Chaleckio dvinaris, arba dvi lelijų puokštės. Kitas leidinys yra skirtas Švč. Mergelei Marijai pagarbinti ir siejasi su Mikalojaus Kristupo Chaleckio fundacija Valkininkų bažnyčioje. Prieš pereinant prie paties leidinio, verta keletą žodžių skirti itališkajam Loretui.

Loretas XVII a. pradžioje buvo trečias pagal lankomumą piligrimystės centras. Tai vieta, į kurią stebuklingu būdu angelų buvo perkeltas Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo vietos namelis, legendinė Marijos gyvenimo vieta. Loreto namelis Marijos kulto istorijoje turi ypatingą reikšmę, nes Marija į Dangų buvo paimta su visu kūnu, tad jos relikvijų stygių tarsi kompensuoja pats namelis. Pasakojimas apie Loreto namelį, žinomas iš *Aukso legendos* nuorašų, paplito 1291 m., kai netoli Tersato laukų Dalmatijos piemenys rado namelį, kuriame buvo altorius, kryžius ir Dievo Motinos statulėlė. Vietos kunigas paskelbė, kad tai angelų atneštas Nazareto namelis, nes taip jam buvo pasakyta sapne. Po trejų metų namelis iš tos vietos išnyko ir atsirado kitapus Adrijos jūros – Lorete. Nuo 1294 m. į Loretą pradėjo traukti piligrimai, o XIV a. pr. jis buvo paskelbtas Marijos miestu. Nuo XVI a. pab. šio nedidelio namelio kopijos (9,52×4,1×4,3 m aukščio) pradėjo plisti visoje Europoje. Loreto namelį populiarino ir savita kopijavimo instrukcija – 1589 m. jėzuito Horacijaus Tursellini išleistas traktatas *Penkios Loreto istorijos knygos*. Vilniaus universiteto bibliotekoje yra 1612 m. leidimo knyga su Vilniaus Bernardinų vienuolyno proveniencija⁹⁵.

XVI a. pab. tradicija kurti Loretus, t. y. koplyčias su Marijos skulptūros kopijomis, persikėlė per Alpes, stipriai plito Bavarijoje, Bohemijoje, Moravijoje, atkeliavo į Lenkiją ir LDK. Loretai buvo steigiami ir pilyse, didikų rūmuose, naudoti kaip privataus maldingumo forma (pvz., Radvilos turėjo Nesvyžiaus ir Olykos pilyse), taip pat šį kultą platino vienuoliai jėzuitai ir mažesnieji broliai – pranciškonai ir bernardinai.

Taigi, Loreto namelio paskirtis buvo atstovauti Europoje tolimai Šventajai žemei. Namelis veikė dvigubai, buvo ir šventa vieta, ir atliko šventinimo funkciją. Jame palaikytos skulptūros įgydavo šventumo galių. „XVII a. išpopuliarėjusios Loreto Marijos su Kūdikėliu statulėlės relikvijos statusą įgydavo

⁹⁵ *Horatii Tvrsellini romani e S. I. Lauretanae historiae libri quinque. Accessit Geminvs index. Prior, capitum: Posterior, rerum ac verborum memorabilium. Editio ultima, Coloniae: Sumptibus Petri Henningi, 1612.*

palaikytos relikviniame Loreto namelyje⁹⁶. Atvežtos iš Italijos jos tapdavo bažnyčiose steigiamų Loreto koplyčių, Loreto namelių arba tiesiog „Loretų“ šventenybėmis.

1632 m. Popiežiaus Urbono VIII įvesta namelių perkėlimo šventė sutvirtino Loreto Dievo Motinos kultą. Galima sakyti, kad tuo metu ir LDK prasidėjo Loreto Marijos namelių arba Loreto kopijų įkurdinimo „bumas“: 1638 m. Zigmantas Karolis Radvila fundavo Loreto namelio statybą prie Stvolovičių bažnyčios⁹⁷. Kiek vėliau Loreto namelis buvo įkurdintas Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje, jo statybai 1645 m. vasario 2 d. Zigmanto Vazos sekretorius Kazimieras Liudvikas Jevlaševskis skyrė 3 tūkst. auksinų.⁹⁸ 1646 m. Stanislovas Koščicas pastatydino Loreto koplyčią prie Čerėjos bažnyčios.⁹⁹ Vėliau jie įrengti Kazokiškėse (iki 1649 m.), Telšiuose bernardinų vienuolyno bažnyčioje, Žiodiškyje, Alvite, Gardine ir kitur¹⁰⁰.

Taigi, Loreto namelių steigimas buvo tiesiogiai susijęs su piligrimyste, tuo metu sąmoninga, nors ir daug pavojų keliančia, keliautojo pamaldumo forma. Vien XVII a. pradžioje žinoma, kad tolimąjį Loretą aplankė didikai Ona Ketlerytė Radvilienė, Steponas Pacas, Albertas Stanislovas Radvila, Kazimieras Liudvikas Jevlašauskis, jėzuitas Laurynas Bartilijus ir mūsų aptariamas Chaleckis¹⁰¹. Tokiu pavyzdžiu galėjo tapti ir ne vien didikai, Lietuvos valdovai, bet ir kitų šalių karaliai, traukę į Loretą. Baltazaras Bartoli savo leidinyje¹⁰² pateikia ne tik Loreto namelio istoriją, bet ir faktus, susijusius su Europos valdovais, kitais žymiais to laiko asmenimis, aplankiusiais šią vietą. Aprašoma,

⁹⁶ Tojana Račiūnaitė, „Stebuklingasis atvaizdas ir jo aplinka. Loreto Švč. Mergelė Marija iš Valkininkų“, *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 52: *Meno kūrinys: paviršius, figūra, reikšmė*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 7–30.

⁹⁷ Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 187.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 164; Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997, p. 34–35.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 170.

¹⁰⁰ Gabija Surdokaitė, „Loreto Švč. Mergelės Marijos kartotės Lietuvoje“, in: *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 128–146.

¹⁰¹ Liudas Jovaiša, Kotryna Korzeniewska, „Piligrimystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 468.

¹⁰² [Baltassare Bartoli,] *Le Gloria maiestote del Santuario di Loreto opera Nvova di Baldassare Bartoli Cappellano d'Honore Dell'Altezza Serenissima elettorale di Baviera. Con privilegio del Sommo Pontefice Regnante Innocentio XI. Dedicata all'eminentissimo principe i. Sig. Cardinal Altieri*, in Macerata: Per Giacomo Filippo Pannelli, 1686.

kas ir kaip puošė stebuklais garsėjančią skulptūrą. Tarkime, dvi aukso karūnas, išpuoštas perlais ir deimantais, padovanojo Prancūzijos karalius Liudvikas XIII, apie tai liudija įrašai kitoje karūnų pusėje¹⁰³. Tarp dovanotojų paminimas ir Lenkijos karalius bei LDK valdovas Vladislovas Vaza, kuris Loreto Marijos sanktuariumui padovanojo aukso statulėlę su šv. Stanislovo relikvija¹⁰⁴, paminima ir kadais karalaičio Zigmanto Vazos, keliavusio į Loretą 1623–1624 m., dovanota lempelė¹⁰⁵.

Chaleckis irgi sumanė funduoti Loreto namelį. Bevaikė didikų šeima galvojo apie savo atminimo įamžinimo vietą, tad apie savo fundaciją pirmiausia apreiškė dovanodami dvarą¹⁰⁶. 1633 m. rugsėjo 3 d. Chaleckis kartu su žmona fundavo Valkininkų pranciškonų filiją¹⁰⁷, kurioje vėliau irgi pagal Romos Loreto pavyzdį įrengė koplyčią, ir ji 1650 m. rugsėjo 9 d. buvo Vilniaus vyskupo Jurgio Tiškevičiaus pašventinta¹⁰⁸. Steigiamam nameliui didikas parūpino Švč. Mergelės Marijos juodmedžio skulptūrėlę ir jos atvaizdą. 1820 m.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 97.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 98.

¹⁰⁵ „Dodici sono le lampade d'oro, che del continuo avanti alla Sacra Statua si tengono accese. Una a triangolo con catene simili d'oro sostenuta da tre Angeli con un ramo di quercia in mano, e dono fattura sua propria, e nobilissima del Duca d'Urbino. Una astai vaga di libre trentasette di peso donata da Sigismondo Rè di Polonia, e di Suetia, della quale fù egli stesso l'Artefice“, p. 101.

¹⁰⁶ Tai patvirtina 1632.03.15 pasirašytas karaliaus Vladislovo Vazos raštas: „1633 m. spalio 26 d. Mikalojus Kristupas Chaleckis iš Chalco, Valkininkų, Lieponių, Alytaus seniūnas ir girininkas, LDK kalavijininkas, ir jo žmona Marija Eleonora Stibichen, paaukėjo vienuolynui savo turtą – Barkeliškių dvarą, kelis vienkiemius, mūro namus prie Valkininkų miestelio ant Merkio upės kranto. Be to, dar paaukėjo metines pajamas iš savo Černiachovskio dvarelio, esančio Minsko gubernijoje. Už tai tėvai pranciškonai pasižadėjo savo geradarius išlaikyti iki gyvos galvos, o kuriam nors aukotojų mirus privalėjo kiekvieną savaitę laikyti trejas šv. Mišias už jų vėles“, pagal: Pranas Bieliauskas, *Valkininkų bažnyčių ir vienuolynas 1555–1957*, Trakai: Voruta, 2004, p. 47, 143.

¹⁰⁷ Mikalojaus Kristupo Chaleckio fundacinis raštas, Valkininkai, 1633.09.03, in: LMAVB, F. 273, b. 594.

¹⁰⁸ Būtent rugsėjo 8-oji yra Marijos gimimo diena, tad ypač švenčiama Lorete. Kaip matyti, nuo Valkininkų fundacijos pradžios (1633) iki bažnyčios pašventinimo (1650) reikalai užtruko, manoma, dėl bažnyčios titulo *Beatissimae Virginis de Loreto* nesutarimų; pagal: Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, sud. Darius Kuolys, komentarus parašė Darius Baronas, t. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 232, išn. 423. Įdomu tai, kad net 1830 m. birželio 30 d. rašytas bažnyčios inventorių vadinamas „Valkininkų pranciškonų Loreto bažnyčios inventoriumi“ („Inwentarz Klasztoru Loretansko Olkinickich Franciszkanów Roku 1820 Junii 30“), žr. VUB, F. A–1937, inventoriaus viršelis.

Valkininkų bažnyčios vizitacijoje yra nurodoma, kad Loreto Marijos statula buvo atvežta iš Romos¹⁰⁹.

Taigi, su Loreto nameliu ir Švč. Mergelės Marijos skulptūros kultu susijęs ir Švč. Mergelės Marijos arba Loreto litanijos įtvirtinimas, paveikęs ir naujos ikonografijos atsiradimą. Litanijoje yra serija kreipinių į Dievą Tėvą, Sūnų, Šventąją Dvasią, į Švč. Mergelę Mariją, į Dievo Avinėlių. Nors pati litanija buvo žinoma nuo V amžiaus, jos dabartinis populiarumas yra susijęs su Loreto Marijos sanktuariumu, kuriame 1587 m. buvo Siksto V paskelbta Loreto litanija. Naujas tekstas buvo aprobuotas Klemenso VIII 1601 m., ir jame sujungtos skirtingos litanijos, kurios sukomponuotos iš 44 invokacijų.

Tik daug vėliau, nuo XVIII a. pradžios, Loreto litanija įgavo įvairias emblemines jos interpretacijos formas. Geriausiai žinomas yra grafinių vaizdų ir teksto derinys, sukurtas 1750 m. raižytojų brolių Klauberių pagal jėzuito Ulricho Probsto teologines inspiracijas¹¹⁰. Šis grafikos kūriniais puoštas ciklas buvo išverstas į daugelį kalbų ir paplito visoje Europoje. Juo sekama kuriant Švč. Mergelei Marijai skirtus sienų tapybos ciklus, jie plito pietų Vokietijoje¹¹¹, Čekijoje, taip pat Lenkijoje ir LDK. Ryškiausias Vilniaus pavyzdys – XVIII a. vidurio (datuojama 1756–1770 m.) dominikonų vienuolyno prie Šv. Dvasios bažnyčios pirmojo aukšto koridoriaus sienų tapyba, sukurta pagal Švč. Mergelės Marijos Rožinio ir Loreto litanijų ikonografiją¹¹².

Šiame kontekste reikėtų aptarti *Chaleckio dvinarij*, sudarytą remiantis Marijos paveikslams skirtų litanijų tradicija. Leidinį sudaro dvi dalys, simbolizuojančios dvi „Karalystės“, Dangaus ir Žemės, kurias užpildo 24 invokacijos – kreipiniai. Visose iliustracijose parenkamas vienas gerai žinomas Marijos simbolis – lelija, tekste išplėtojant iš įvairios marijinės medžiagos

¹⁰⁹ 1820 m. Valkininkų pranciškonų bažnyčios vizitacija – VUB RS F. A–1937, l. 55, Tojana Račiūnaitė, „Stebuklingasis atvaizdas ir jo aplinka. Loreto Švč. Mergelė Marija iš Valkininkų“, p. 21.

¹¹⁰ [Franz Xavier Dorn; Joseph Sebastian Klauber; Johann Baptist Klauber,] *Litaniae Lauretanae ad Beatae Virginis, caelique Reginae Mariae honorem, et gloriam [...]*, Augustae Vindelicorum: Sumptibus Joannis Baptistae Burchart, 1758.

¹¹¹ Miuncheno dvaro rūmų koplyčioje (1630), pagal: Andreas Hildmann, Norbert Jocher (Hg.), *Die Münchner Kirchen: Architektur-Kunst-Liturgie*, München: Schnell & Steiner, 2008, p. 339; Šteinhauzeno piligriminėje bažnyčioje (1731); Kongregacijos salėje Ingolštate (1734 m.) ir daug kur kitur.

¹¹² Dalia Klajumienė, *XVIII a. sienų tapyba Lietuvos bažnyčių architektūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 157–176.

perimtas Marijos invokacijas ir simbolius, tokius kaip, pvz., degantis žaizdras, apsaugos skydas, dvasios indas ir pan. Leidinys savo struktūra yra išskirtinis, jis sujungia dvi maldingumo tradicijas – iš Vakarų atėjusį Loreto ir bizantiškąjį, paremtą himnų akatistų tradicija¹¹³, įaugusia ir į vietinį pamaldumą. *Chaleckio dvinaris* yra dviejų dalių, embleminio pobūdžio spaudinys, kiekvienoje dalyje yra po 12 emblemų, iš kurių kiekviena atitinkamai turi po lemą, vario raižinio ikoną su joje išraižyta inskripcija ir prozinę subskripciją. Šią įprastą tridalę kompoziciją papildo atskira citata su išplėtotu proziniu paaiškinimu ir dar trys gilesni apmąstymai – varvantys lelijos maldingumo lašai. Taigi, tekstas daug sudėtingesnis nei įprastas XVII a. emblemų rinkinys. Kiek Chaleckio parengta knyga atitiko litanijos kanoną, kokias invokacijas jis pasirinko, kokias temas plėtojo, pamatysime tolimesniame tyrime¹¹⁴, tačiau tai, kad knyga turi iliustracijas, savo sumanymu yra naujas ir gana ankstyvas reiškinys, atnešęs į Lietuvą naują Marijos litanijos formą ir su ja susijusių vaizdų kalbą.

Ši leidinį taip pat galime priskirti prie Lietuvos senosios devocinės literatūros, taip pat jis yra tam tikros maldingumo formos apmąstymas ir perkėlimas į vietinę terpę, pateikiamas remiantis litanija, bet per suasmenintą ir originalią formą. Kitaip tariant, didikas įgyvendino visą šio XVII a. pradžioje išplitusio maldingumo „paketą“ – įkurdino vienuolius, fundavo Loreto namelio statybą, aprūpino skulptūrele ir knygele, skirta maldai, t. y. suteikė naujai įkurtai piligrimystės vietai atitinkamą formą ir turinį.

Ši knyga gali būti interpretuojama ir kaip sąmoningas didiko pasirengimas amžinajam gyvenimui. Valkininkuose pašventintas Loreto namelis, kuris, anot Tojanos Račiūnaitės, „atstoja [Marijos] relikvinę kūno liekaną ir, būdamas regimojo fizinio pasaulio dalis, priklauso ne tik šiam, bet ir dieviškam anapusiniam pasauliui“¹¹⁵, kitaip tariant, yra ideali vieta persikelti į amžinybę.

¹¹³ Pastarąją sąsają pastebėjo toliau minimo Chaleckio kūrybos tyrimo projekto dalyvė dr. Ona Daukšienė.

¹¹⁴ Šio kūrinio simbolinė tradicija ir sandara bus aptariama spaudai rengiamame moksliniame straipsnyje, numatytame pagal Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslininkų grupių projektą „Mikalojaus Kristupo Chaleckio tikėjimo išpažinimo alegorijos ir emblemos“ (sut. Nr. MIP-035/2015).

¹¹⁵ Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis: Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 292.

Taigi, atrodo, kad didikas sąmoningai savo fundacija ir išleistu *Chaleckio divinarium* pasirengė amžinybei.

Bažnyčios fundatorius Chaleckis mirė 1653 m. balandžio 7 d.¹¹⁶ Su šia knyga kairėje ir rožiniu dešinėje rankoje, vilkėdamas pranciškonų vienuolio abitą¹¹⁷ velionis buvo pašarvotas savo funduotame Valkininkų Loreto namelyje¹¹⁸. Laidotuvės vyko be jokių didelių iškilmių, pamokslą skaitė pranciškonas, teologijos daktaras Galeckis, neseniai grįžęs iš savo studijų Italijoje; jo pasakojime kalboje buvo pašlovintas pamaldus bažnyčios fundatoriaus gyvenimas. Pačiam vienuoliui, artėjant karui, kartu su visomis bažnyčios brangenybėmis reikėjo skubiai trauktis į Palenkės sostinę Drohičiną, kur 1682 m. teko atstatyti karo įvykių nusiaubtą pranciškonų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčią, kurioje vėliau taip pat buvo įrengtas Loreto namelis.

Didikas buvo palaidotas pranciškonų bažnyčios rūsio kairėje pusėje, ant sienos pilioriaus buvo įmūryta lenta su užrašais¹¹⁹. Tačiau likimo negandos pasiekė ir pačią bažnyčią, ji buvo nusiaubta maskvėnų, 1779 m. perstatyta, jos kultą ėmė gaivinti pranciškonas Antanas Bonaventūra Bujalskis, sustiprindamas ją šventųjų relikvijomis ir šv. Bonifaco karsteliu su kankinio kūnu¹²⁰. 1828 m. kripta su didiko ir jo žmonos palaikais buvo visiškai užmūryta¹²¹, 1832 m. vienuolynas ir bažnyčia uždaryti, karo metais apgriauti, o XX a. pr. visiškai nugriauti ir sulyginti su žeme. Apie didiko fundaciją šiandien akivaizdžiai tebeliudija maždaug XVII a. viduryje nutapytas dvigubas Chaleckių

¹¹⁶ Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. F3v.

¹¹⁷ Pašarvotas didikas su vienuolio abitu, knyga ir rožiniu yra kiek netipinis, tačiau labai sąmoningas ir numatytas pamaldaus asmens mirčiai pasirengimo pavyzdys. Apie pasirengimą gerai mirčiai buvo išleistas ne vienas vadovėlis, pvz., jėzuitų parengto geros mirties vadovėlio XI skyriuje aprašoma knygos, Nukryžiuotojo, *Agnus Dei* ir kitų šventenybių reikšmė mirties akivaizdoje, daugiau žr. Jan Morawski, DROGA PRZED BOGIEM || SMIERC || SWIĘTYCH || ABO || DYSPOSYCJA NA SMIERC DOBRĄ, || Nauką S. Theologii, || i pabožnemi z Pismá Swietego, i || z Oycow SS. Mianowicie Swię=|| tego Augustina || affectami, || także SS. Vmieraiących, || przykładami, || OBIASNIONA naprzod po Łacinie, a potym || po Polsku || Przez X. IANA MORAWSKIEGO S. J. || W Poznaniu: W Drukarni Collegium Societatis Iesu, 1698.

¹¹⁸ Mikołaj Antoni Junosza Galecki, *op. cit.*, l. F3.

¹¹⁹ 1820 m. Valkininkų pranciškonų bažnyčios vizitacija: VUB RS F. A-1937, l. 43.

¹²⁰ Tojana Račiūnaitė, „Stebuklingasis atvaizdas ir jo aplinka. Loreto Švč. Mergelė Marija iš Valkininkų“, p. 20.

¹²¹ 1820 m. Valkininkų pranciškonų bažnyčios vizitacija: VUB RS F. A-1937, l. 43.

šeimos portretas, kuris kaboją Valkininkų bažnyčioje¹²², o dabar saugomas Lietuvos dailės muziejuje¹²³. Jame vaizduojamas dvigubas bažnyčios fundatorių šeimos portretas, o apačioje pagal to laiko tradiciją smulkiai surašytos jų visos žemiškame gyvenime užimtos pareigos ir geri darbai.

IŠVADOS

Straipsnyje pirmą kartą kiek plačiau aptariama Lietuvos didiko Mikalojaus Kristupo Chaleckio biografija ir literatūrinis palikimas, išryškinant reikšmingą jo kūrybos kontekstą.

Du plačiau aptarti didiko kūriniai – *Alegorijos* ir *Chaleckio dvinaris* – priskirti prie Lietuvoje dar mažai tyrinėtų žanrų: pirma, prie devocinio senosios LDK literatūros palikimo, antra, aptariant spaudinius akcentuota dvigubas šių kūrinių pobūdis, t. y. teksto ir vaizdo jungtis. Šie abu leidiniai priskirti ni prie originalios Lietuvos embleminės kūrybos pavyzdžių. Tai nėra jėzuitų tradicijos, plačiai naudojusios emblemas, kūryba, bet intelektualaus didiko iš Europos atsivežta nauja mąstymo ir jo perteikimo emblemomis forma. Pamaldumo apmąstymas XVI a. pab. – XVII a. pradžioje tapo atskiru Europos literatūros reiškiniu, įgijęs patrauklią emblemos formą. Galima sakyti, Vilniaus miestiečio ir karšto unijos propaguotojo Leono Mamoničiaus spaustuvėje išspausdinti du – lotyniškas ir lenkiškas – *Alegorijų* variantai su emblemniais raižiniais tapo didiko Chaleckio Vakarų Europos literatūros, emblemikos ir to meto galvosenos kvintesencija, pirmąja individualia ir originalia tikėjimo išpažinimo raiška Lietuvoje.

Patikslintas *Alegorijų* lotyniško teksto sukūrimo laikas ir vieta. Pirmasis teksto variantas buvo parengtas lotyniškai 1612 m. Sidros vietovėje, o vėliau sukurtas lenkų kalba arba į ją išverstas, abu atspausdinti tik po kelerių metų – 1618-aisiais. Tai vienintelis lenkų kalba parengtas ir išleistas jo kūrinys. Manoma, kad prie jo parengimo galėjo prisidėti Jagodinskis, vėliau daugiau atsidėjęs literatūrinei kūrybai.

¹²² 1830 m. Valkininkų pranciškonų bažnyčios vizitacijos aktas: LMAVB, F. 273-144, l. 9v.

¹²³ Lietuvos dailės muziejus (LDM), dr. al., 76 × 120 cm, prieiga internete: http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LDM/LDM1_924115 [žiūrėta 2015-12-02].

Chaleckio dvinaris – tai spaudinys, kuriuo pirmą kartą LDK literatūroje buvo įgyvendinta originali, įvaizdinta Loreto litanijos forma kartu su Loreto Švč. Mergelės Marijos namelio fundacija Valkininkuose.

Patys Chaleckio kūriniai yra tarpsritinio pobūdžio, apjungiantys literatūros ir dailės formas. Dėl šios priežasties jų reikšmė ir vertė dar labiau padidėja. Kartu jie yra savita maldingumo išraiška ir XVII a. pradžios LDK didiko kūrybos pavyzdys, įsirašęs į Europos emblemikos paveldą.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

RANKRAŠTINIAI ŠALTINIAI

Čartoryskių biblioteka, rankr. 3063 IV – Rusijos ir Lietuvos pranciškonų provincijos aktai nuo 1625 iki 1650 m., l. 1035-1039.

LMAVB, F. 273-144 – 1830 m. pranciškonų bažnyčios Valkininkuose vizitacijos aktas.

LMAVB, F. 273-594 – Mikalojaus Kristupo Chaleckio fundacinis raštas, Valkininkai, 1633-09-03.

LMAVB, F. 273-1124 – Chaleckių giminės genealogijos schema, XVII a.

LVIA, f. 525, ap. 1, b. 112 – Valkininkų pranciškonų vienuolyno inventoriniai aktai.

VUB RS F. A-1937, l. 55 – Valkininkų pranciškonų bažnyčios vizitacija, 1820.

SPAUSDINTI ŠALTINIAI

Akademijos laurai: arba laipsnių teikimo ir daktaro, licenciato, magistro ir bakalauro laipsnių siekiančių Vilniaus Jėzaus draugijos Akademijoje knyga, surašyta ir sudaryta Vilniuje 1650 metais, parengė Morkus Svirskas, Irena Balčienė, įvadą parašė Romanas Plečkaitis, Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 1997.

[BARTOLI BALTASSARE,] *Le Gloria maiestote del Santuario di Loreto opera Nvova di Baldassare Bartoli Cappellano d'Honore Dell'Altezza Serenissima elettore di Baviera. Con privilegio del Sommo Pontefice Regnante Innocentio XI. Dedicata all'eminentissimo principe i. Sig. Cardinal Altieri*, in Macerata: Per Giacomo Filippo Pannelli, 1686.

[CAULER SIMON,] *Compendium rhetoricorum Simonis Cavlerii Belgae praeceptoris sui confecit nobilis adolescens Christophorus de Chalez Chalecki Polonus, et diggesit in duos illustrium Tabularum libellos*, Parisiis: Excudebat Dionisius Langlois, 1605.

[CAULER SIMON,] *Compendium rhetoricorum Simonis Cavlerii Belgae praeceptoris sui confecit nobilis adolescens Christophorus de Chalez Chalecki Polonus, et diggesit in duos breves libellos*, Cracoviae: In officina Francisci Caesarii, 1647.

[CHALECKI ADAMUS,] *Gratulationes a studiosa ivventvte Academiae Vilnensis Societatis Iesu, factae, Serenissimis at Avgvstissimis, Sigismvndo III. Poloniae, Svetiae, Gothiae, Vandaliae, et Magno Lithuaniae Duci, &c. et Constantiae Avstriacae Reginae cum Sigismvndo Wladislao, et Ioanne Casimiro Filiis, ac Poloniae Principibus*, Vilnam

ingredientibus. Ab Adamo Chalecki de Chalec, collectae, et Magno Principi Sigismvndo Wladislao, oblatae. Anno Virgineo partu, 1609.

[CHALECKI MIKOŁAJ KRZYSTOF,] *Allegoriae, albo Kwiecia modł gorących wynalezionie dla unurzenia dusze w Bogu, w Wilnie: W drukarni Leona Mamonicza, 1618.*

[CHALECKI MIKOŁAJ KRZYSTOF,] *Allegoriae, sive Sinthemata per quae Amor Creatus cum amato supernaturali symbolizant, et in unum velut aquae duae conflunt, / ex Musaeo Nicolai Christophori Chaletzki de Chaletz, gladiferi Magni Ducatus Lituaniae, Wolkinicen. Leponen. etc. capitanei, Vilnae: Ex typographeo Leonis Mamonicz, 1618.*

[CHALECKI MIKOŁAJ KRZYSTOF,] *Binarius Chalcianus, sive duo manipuli liliorum, voti, sacratiq[ue] sanctissimae Puerpurae Dei, videlicet, manipulus, in abbyso Dei supernaturalis excellentiae Mariae, alter, manipulus, in aprico naturalis, ac moralis perfectionis Mariae, Vilnae: In officina typographica patrum Basilianorum ad edem SS. Trinitatis, 1642.*

[CHALECKI, MIKOŁAJ KRZYSTOF,] *Panegyricus Joannis de Zamosciae Zamoscii Supremi Cancellarii Regni Pol. Atque Exercituum Ducis Generalis, vitam resque gestas succincte complectens, [Kolofone:] Parisiis, Anno Dom. 1606.*

[DORNN, FRANZ XAVIER; KLAUBER, JOSEPH SEBASTIAN; KLAUBER, JOHANN BAPTIST,] *Litaniae Lauretanae ad Beatae Virginis, caelique Reginae Mariae honorem, et gloriam [...], Augustae Vindelicorum: Sumptibus Joannis Baptistae Burchart, 1758.*

[GALECKI MIKOŁAJ ANTONI JUNOSZA,] *Strzała wieczney szczęśliwości kresv dopędzaiaca w Wybornym biegu pobożnego życia Jaśnie Wielmożnego Jego Mości Pana P. Mikołaiia Krzysztofa z Chalca Chaleckiego Woiewody Nowogrodzkiego, Wolkinickiego, Łepuńskiego etc. Starosty: podobieństwem iego herbowney Habdankowey, wystawiona w Kazaniu pogrzebowym dnia 11 Wrzesnia Roku P. 1653. w Cudownym Loretańskim Wolkinickim Panny Naświętszey Domeczku od niego fundowanym y zakonowi Braciei S. Franciszka Conuentualium oddanym. Przez Wielebnego Oyca Mikołaiia Antoniego Junosza Galeckiego Doktora Pisma S., Regenta y Kaznodzieię Ordinariusza Holszańskiego tegoż Zakonu. Zą dozwozeniem Pasterskim Jaśnie Wielmożnego Jego Mści X. Biskupa Wileńskiego y Przełożonych Zakonnych, do Druku podana, w Wilnie: W drukarni OO. Bazylianow S. Troycy, 1654.*

[HEINSIUS DANIEL,] *Emblemata amatoria: Iam demum emendata, [Amsterodami, 1608].*

Horatii Tyrsellini Romani e S. I. Lauretanae historiae libri quinque. Accessit Geminvs index. Prior, capitum: Posterior, rerum ac verborum memorabilium. Editio ultima, Coloniae: Sumptibus Petri Henningi, 1612.

[JAGODYŃSKI STANISŁAW SERAFIN,] *Dworzanki, Kraków: [s. n.], 1621.*

[JAGODYŃSKI STANISŁAW SERAFIN,] *Epitimia JW. Pana Jarosza Wołłowicza, naywyższego Podskarbiego y Pisarza W. X. L. Upickiego &c. Starosty, Ciwuna Pożurskiego &c. Dzierżawcy Rudnickiego; od nayuniżeńskiego sługi a błahego Poety Stanisława Seraphina Jagodyńskiego S. A. W. za szczodry wieczór ofiarowana, Wilno: U Jozepha Karcana, 1613.*

[JAGODYŃSKI STANISŁAW SERAFIN,] *Grosz S. S. Jagodyńskiego, Pod zastoną y ozdobą skrzydeł Krolá Ptakow, ORŁA, Iásnie Oświeconych Książąt, Ich Mći RADZIWIŁOW.*

- PANOW P. *zawsze miłościwych, iásnie wielmożnych, znácznie wieloczynnych. Przy Groszu kładą sie Aposthematá ludzkiej mądrości. Y Questie ná ktore Groszowe resolutie.* W Krakowie, Nie máią Czyszownicy nic do Grosza tego, Nie Cesarski tu napis, pismo Cezárego, [1618].
- [JAGODYŃSKI STANISŁAW SERAFIN,] *Kalligraphia abo Cancellaria S. S. J. Ma w sobie Discurs, Epigrammata, Reguły do dobrego pisania, y Exemplarze pięknych charakterow. Rzecz młodzi bardzo potrzebna, y dawno pożądana,* Kraków: W Drukarni Franciszka Cezarego, 1695.
- [JAGODYŃSKI STANISŁAW SERAFIN,] *Maszkiary mięsopustne i powszechne, przy tym kłoda popielcowa z Parnasu S. S. J. Białymgłowom ku obronie i ozdobie, męskim rozumom ku [...] zabawie wybrana i wydana,* [Kraków]: [s. n., s. 1.].
- [JAGODYŃSKI STANISŁAW SERAFIN,] *Nymphika Mościwego Páná I. M. P. Aleksandra Chaleckiego na Chalczu z Iey Mościa P. P. Anną Magdaleną Woynianką Podkancelrzanką W. K. Lit. Merecką, Peniańską, Operską, etc. etc. Starościanką. Przy Ochothniej Mysli Dwu przeczanych, przesławnych Familij Ich M. PP. PP. Chaleckich i Woynów w Grodnie 29 Ian. (Day Boze szczęśliwie) celebrowane. Ochothnym sercem Przez Stanisława Serapina Iagodynskiego,* [Wilno]: Z druku Iozepha Karczana, 1617.
- [JAGODYŃSKI STANISŁAW SERAFIN,] *Pieśni Katolickie nowo reformowanie y z Polskich na Łacinskie, a z Łacinskiego na Polskie przelozonie, niektore tez nowo złożone,* Kraków: W Drukarni Franciszka Cezarego, 1638.
- [JAGODYŃSKI STANISŁAW SERAFIN,] *Szygia prae nobilium musteorum coniugum Illustris et Magnifici d. d. Christophori Chalecki de Chalecz Illustrissimi D. D. B. M. Demetrii Chalecki de Chalecz Thesaurarii M. D. L. etc., Capit[ane]i Mohilow[ensis] etc., Brescen[sis] etc. F[ili]i et perillustris Mariae Leonorae Stuoebichin, Non postremae Austriacarum propagis familiarum. Hymnete Stanislao Seraphino Iagodinski S. A. V. decantata. Chronomonostihon: Sponsls Iaonnes CrysostoMe DIVE faVeto, Vilnae: [J. Kartzan], 1613.*
- [MONTENAY GEORGETTE DE,] *Emblemes, ou Devises Chrestiennes, Composees par Damoiselle Georgette de Montenay,* a Lyon: Par Jean Marcorelle, 1571.
- [MONTENAY GEORGETTE DE,] *Georgiae Montanae Nobilis Gallae Emblematum Christianorum Centuria Cum eorundem Latina interpretatione – Cent Emblemes Chrestiens de Damoiselle Georgette de Montenay,* Tiguri: Apud Christophorum Froschouerum, 1584.
- [MORAWSKI JAN,] *Droga przed Bogiem smierc Świętych abo Dysposycya na smierc dobrą, Náukę S. Theologii, i pabożnemi z Pismá Swietego, i z Oycow SS. Mianowicie Świętego Augustina affectami, także SS. Vmieraających, przykładami, obiasniona naprzod po Łacinie, a potym po Polsku Przez X. IANA MORAWSKIEGO S. J.,* w Poznaniu: W Drukarni Collegium Societatis IESV, 1698.
- MORZTYN ZBIGNIEW, *Emblemata,* opracowali Janusz i Paulina Pelcowie, Warszawa: Neriton, 2001.
- Podróż królewicza Władysława Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624-1625 w świetle ówczesnych relacji,* opracował Adam Przyboś, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1977.

- [RADVILA ALBERTUS STANISŁAW,] *Discvrs nabożny z kilku słow wzięty o Wystawieniu Naświętszey Panny Bogarodzicy MARIEY. Przez Albrychta Stanisława Radziwiłła Kanclerza W. K. L. napisany y wydany*, Wilnie: Typis Academiae Societatis Iesu, 1635.
- [REDEL AUGUSTIN CASIMIR,] *Elogia Mariana: Ex Lytaniis Lauretanis Deprompta, Ac Sacro Poemate Rythmico, Biblicis Sententiis, ac Figuris, solidis sanctorum Patrum effatis, ac variis probatorum Auctorum Discursibus; Quae omnia In Annotationibus post quaelibet Poemata apponuntur ad longum, luculenter explanata; Opus non solum fovendae devotioni erga Beatissimam Virginem peropportunum, sed etiam Panegyricis de Eadem sermonibus efformandis accommodatissimum*, Augustae Vindelicorum: Steudnerus, 1700.
- Rhodus intra Lares Illustrissima Chalecciorum Domus, Tot solibus, quot Praeclarissimi Nominis Haeredibus Splendidissima; at theatrales umbras Cum Illustrissimo DEMETRIO CHALECKI Thesaurario M. D. L. geminisq[ue]; ejus natis, CHRISTOPHORO Palatino Novogrodensi, & ALEXANDRO, Lidensi, nec non in Comitii Generalibus Varsaviae Ordinis Equestris Mareschallo, Ac Judice designato ad Tribunal Fisci, Sub Auspitiis, Illustrissimi Perillustris ac Magnifici Domini D. CASIMIRI Comitii in Chalec CHALECKI Capitanei Rzeczcycensis, Daniłoviensis, Stacynensis, Ułtoviensis, Kontoroviensis &c. &c. Judicis Deputati ad Tribunal M. D. L. Scenico Apparatu, Ludis Metagymnasticis REMONSTRATA. Ab Illustrissimo Perillustri Magnifica & Praenobili Juventute Academiae & Universitatis Vilnensis Societatis Iesu. Vilnae: Typis Academicis Societatis IESU, 1778.*
- [TRETER, THOMAS,] *Symbolica Vitae Christi Meditatio, Thoma Tretero, Custo: et Canon: Varmien. Auctore. Nunc primum edita*, Brunsbergae: Typis Georg: Schönfels. cum Gratis et Priv. S. R. M., 1612.
- [VEEN OTTO VAN,] *Amoris Divini Emblemata Studio et Ære Othonis Vaenii concinnata*, Antverpiae: Ex officina Martini Nutii & Ioannis Meursii, 1615.
- [VEEN OTTO VAN,] *Amorum Emblemata, figuris aeneis incisa Studio Othonis Vaenii Batavo-Lugdunensis*, Antverpiae: Venalia apud Auctorem, 1608.
- VIJŪKAS-KOJALAVIČIUS ALBERTAS, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, sud. Darius Kuo-lyš, komentarus parašė Darius Baronas, t. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

LITERATŪRA

- ADAMCZYK MARIA, BUDKA WŁODZIMIERZ, „Jagodyński Stanisław Serafin“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. X/1, s. 44, Wrocław, 1962–1964, p. 321–322.
- BIELIAUSKAS PRANAS, *Valkininkų bažnyčių ir vienuolynas 1555–1957*, Trakai: Voruta, 2004, p. 47, 143.
- BYTAUTAS SAULIUS, „Jono Dunso Škoto mokymo įtaka lietuvių pranciškonų teologinės minties raidai“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. XXVII: *Krikščioniškiosios tradicijos raiška viduramžių–Naujausių laikų kasdienybės kultūroje: Europietiški ir lietuviški puslapiai*, Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2013, p. 23–35.
- CHEMPEREK DARIUSZ, „Emblemata niektóre (1623) Józefa Domaniewskiego – pierwszy w Wielkim Księstwie Litewskim cykl niepanegirycznych emblematów świeckich“,

- Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 33, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 91–110.
- CHYZANOWSKI TADEUSZ, *Działalność artystyczna Tomasa Tretera*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984.
- Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski*, przewodnik biograficzny i bibliograficzny, t. 2: I-Me, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 2001.
- DRĖMA VLADAS, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997.
- ESTREICHER KAROL, *Bibliografia polska*, d. 3: *Stólecie XV–XVIII w układzie abecadłowym*, t. 3 (XIV), C, Kraków: Druk Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1896, p. 140–141.
- Genealogia. Tablice*, opracował Włodzimierz Dworzaczek, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959.
- HALECKI OSKAR, „Arasy Dimitra Chaleckiego w Swietle heraldyki“, *Miesięcznik Heraldyczny*, Nr. 9, 1930, s. 5, p. 84–90.
- HALECKI OSKAR, „Chalecki, Dymitr“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937, p. 247–249.
- HALECKI OSKAR, „Chalecki, Mikołaj Krzysztof“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937, p. 251–252.
- HERNAS CZESŁAW, *Barok*, (*Wielka Historia Literatury Polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
- Die Münchner Kirchen: Architektur-Kunst-Liturgie*, (Hg.) Hildmann, Andreas, Jocher Norbert, München: Schnell & Steiner, 2008.
- JOVAIŠA LIUDAS, KORZENIEWSKA KOTRYNA, „Piligrimystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius: Aidai, 2001.
- KAMUNTAVIČIENĖ VAIDA, „Žemaičių vyskupijos parapijų bibliotekos 1675–1677 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 19, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2005, p. 307–324.
- KLAJUMIENĖ DALIA, *XVIII a. sienų tapyba Lietuvos bažnyčių architektūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.
- KNAPIŃSKI RYSZARD, „Litania Loretańska“, in: *Encyclopedia katolicka*, t. 10, Lublin: Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, p. 1171–1174.
- KNAPIŃSKI RYSZARD, „Loretański domek“, in: *Encyclopedia katolicka*, t. 10, Lublin: Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, p. 1381–1382.
- KUSZTELSKI ANDRZEJ, „Kaplice loretańskie w Wielkim Księstwie Litewskim i Inflantach polskich“, in: *Sztuka pograniczy Rzeczypospolitej w okresie nowożytnym od XVI do XVIII wieku*, pod. red. A. J. Baranowskiego, (*Materiały sesje Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Warszawie w 1997*), Warszawa: Arx Regia, 1998.
- Lietuvių literatūros istorija*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1979.
- Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Feodalizmo epocha*, red. Kostas Korsakas, Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.
- LIŠKEVIČIENĖ JOLITA, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus leidinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.

- MARKIEWICZ MARIA, „Verdures Flammandes 1550–1700“, in: *Bulletin du Musée national de Varsovie*, t. 14, Varsovie, 1973, p. 99–108.
- MASLAUSKAITĖ SIGITA, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010, p. 108–119, 265–272.
- Mikołaj Krzysztof z Chalca Chalecki. *Kompendium retoryczne*, wstęp i opracowanie Jarosław Nowaszczuk, Marek Skwara, (*Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia*), t. (DCCCXIII) 739, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2009.
- Monografie Historyczno-Genologiczne niektórych rodzin Polskich*, przez Stanisława Kazimierza Kossakowskiego, z przypisami Juliana Błeszczyńskiego, t. 1, Warszawa: Nakładem autora w Drukarni Gazety Codziennej przy Ulicy Daniłowiczowskiej Nr. 619, 1859.
- NARBUTAS SIGITAS, „Alberto Kojalavičiaus Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai Priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas; pažintis su kilmingaisiais nuo Cebulkos iki Čiževskio“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 27, 2009, p. 437–488.
- PAKNYS MINDAUGAS, *Mecenatystės reiškinys XVII a. LDK. Bažnytinės architektūros užsakymai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
- PAKNYS MINDAUGAS, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
- PATIEJŪNIENĖ EGLĖ, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: LLTI, 1998.
- PELC JANUSZ, *Barok: epoka przeciwieństw*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2004.
- PELC JANUSZ, *Słowo i obraz: na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków: Universitas, 2002.
- PRAZ MARIO, *Studies in Seventeenth-Century imagery. Second edition considerably increased*, Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1964.
- RAČIŪNAITĖ TOJANA, *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
- RAČIŪNAITĖ TOJANA, „Stebuklingasis atvaizdas ir jo aplinka. Loreto Švč. Mergelės Marija iš Valkininkų“, *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 52: *Meno kūrinys: paviršius, figūra, reikšmė*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 7–30.
- RIMŠA EDMUNDAS, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius: Žara, 1999.
- RYPSON PIOTR, *Piramidy, słońca, labirynty. Poezja wizualna w Polsce od XVI do XVIII wieku*, Warszawa: Neriton, 2002.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowinaskich* wydany, pod red. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego, t. 10, Warszawa: Nakładem Władysława Walewskiego, 1889.
- SURDOKAITĖ GABIJA, „Loreto Švč. Mergelės Marijos kartotės Lietuvoje“, in: *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sud. Gabija Surdokaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 128–146.

- ŚLUSARSKA MAGDALENA, „Literatura dewocyjna – problem definicji“, in: *Staropolska literatura dewocyjna: gatunki, tematy, funkcje*, pod redakcją Iwony M. Dackiej-Górczyńskiej i Joanny Partyki, (*Staropolskie teksty paraliterackie*), Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 9–51.
- ULČINAITĖ, EUGENIJA, JOVAIŠAS, ALBINAS, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 1: Wojewódstwo Wileńskie XIV–XVIII wieku*, pod red. Andrzeja Rachuby, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.
- XVII a. *Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998.
- XVII a. *Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

The Noble Mikołaj Krzysztof Chalecki (Mikalojus Kristupas Chaleckis) and his Literary Legacy

S u m m a r y

The aim of the paper is to introduce the reader to the little-known and poorly researched literary legacy of the noble Mikołaj Krzysztof Chalecki (Lith. Mikalojus Kristupas Chaleckis, c. 1589–1653). It gives a broad description of his biography and origin, his family and foundations provided thus highlighting his personality and his literary legacy in the first half of the seventeenth century. Also, it introduces other individuals connected with him or his works, and discusses the place of the works, which merged literature and art, in the context of the history of literature and art of Lithuania.

Two of his works discussed in a greater detail – *Allegoriae, albo Kwiecia modł gorących...* and *Binarius Chalecianus, sive duo manipuli liliorum ...* – are attributed to the genres that have not yet been properly researched in Lithuania: to devotional legacy of old literature of the Grand Duchy of Lithuania and to the examples of original Lithuanian emblematic literature. These works do not follow the Jesuit tradition that widely used the emblems; they are a highly individual expression of an intellectual noble, the manner of thinking and its expression that he had brought from Europe. In the late sixteenth-early seventeenth century, reflections on piety became a distinct phenomenon in European literature, which had acquired the attractive form of the emblem. The two (Latin and Polish) versions of *Allegoriae* containing emblematic woodcuts printed at the Leo Mamonich printing house in Vilnius present Chaleckis as a representative of Western European literature and emblemics of those times, as well as an author of the individual and original expression of the confession of faith in Lithuania.

The author of the article updated the time and location of writing of the Latin text of *Allegoriae*. The first variant of the text was prepared in Latin in Sidra in 1612 and was written (or translated?) in Polish after some time; both were published several years later, in 1618. It is Chaleckis' only work prepared and published in Polish. It is quite possible that Stanisław Serafin Jagodyński, who devoted himself to literary work, might have contributed to the preparation of the text.

Binarius Chalecianus (1642) is the publication which for the first time implemented an original visual form of the Litany of Loreto in the literature of the Grand Duchy of Lithuania along with the founding of the Holy House Loreto of the Holy Virgin Mary in Valkininkai.

Mikalojus Kristupas Chaleckis' works, in which both literary and artistic forms are exploited, are an original manifestation of piety and an example of devotion of a Catholic noble of the Grand Duchy of Lithuania of the early seventeenth century.